

# Τα δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον: Μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη

Εγχειρίδιο Βέλτιστων Πρακτικών

Μάιος 2021

## Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
1. Πρόσφατες εξελίξεις της ΕΕ και της διεθνούς πολιτικής σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο .....	4
1.1. Ηνωμένα Έθνη .....	4
1.2. Συμβούλιο της Ευρώπης .....	6
1.3. Ευρωπαϊκή Ένωση .....	7
1.4 Ενδιάμεσο συμπέρασμα: Η συμμετοχή των παιδιών στην λήψη αποφάσεων και στη χάραξη πολιτικής για τον ψηφιακό κόσμο είναι υψηλά στην πολιτική ατζέντα.....	9
2. Πώς θα εξασφαλιστεί η ουσιαστική συμμετοχή παιδιών και νέων στη θεωρία και την πράξη.....	10
2.1 Δικαίωμα να ακούγονται τα παιδιά στο Άρθρο 12 CRC .....	10
2.1.1 Το δικαίωμα των παιδιών να ακούγονται ως θεμελιώδες δικαίωμα και βασική αρχή της CRC .....	10
2.1.2 Το δικαίωμα των παιδιών να ακούγονται στην ψηφιακή εποχή .....	11
2.2 Υφιστάμενα μοντέλα/μέθοδοι για ουσιαστική συμμετοχή.....	13
2.2.1. Το Μοντέλο Lundy για τη Συμμετοχή των Παιδιών .....	13
2.2.2 Γενικό Σχόλιο Επιτροπής CRC Αρ. 12 (2009) σχετικά με το Δικαίωμα του Παιδιού να Ακούγεται .....	16
2.2.3 Ενωσιολογικό πλαίσιο της UNICEF για τη Μέτρηση των Αποτελεσμάτων της Συμμετοχής Εφήβων .....	18
2.2.4 Ακούω-Πράττω-Αλλάζω - Εγχειρίδιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη συμμετοχή των παιδιών.....	20
2.2.5 Ενδιάμεσο συμπέρασμα: Αρχές για τη συμμετοχή των παιδιών .....	24
2.3 Πρόσφατες εμπειρίες σε ένα πλαίσιο ανάπτυξης πολιτικής διαδικτύου (πρακτικό) ..	25
2.3.1 Κατάσταση της συμμετοχής των παιδιών στη χάραξη ψηφιακής πολιτικής στην ΕΕ .....	25
2.3.2 UNICEF - Η Κατάσταση των Παιδιών του Κόσμου 2017 .....	26
2.3.3 Είναι ο κόσμος μας: Οι απόψεις των παιδιών σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων τους στο ψηφιακό περιβάλλον.....	28
2.3.4 Τα Δικαιώματά μας σε έναν Ψηφιακό Κόσμο.....	30
2.3.5 Η Ευρώπη μας, Τα Δικαιώματά μας, Το Μέλλον μας - Η συμβολή των παιδιών και των νέων στη νέα Στρατηγική της ΕΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού .....	31
2.3.6 Αναφορά του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα παιδιά με αναπηρίες στο ψηφιακό περιβάλλον.....	32

3. Συμπέρασμα: Οδηγίες βέλτιστων πρακτικών για τη συμμετοχή παιδιών στη χάραξη ψηφιακής πολιτικής ..... 35

4. Βιβλιογραφία..... 41

## Εισαγωγή

**Σημείωση:** Αυτό το εγχειρίδιο βέλτιστων πρακτικών έχει συνταχθεί από την Δρ. Valerie Verdoodt, μεταδιδάκτορα νομικής του London School of Economics και συνεργαζόμενο μέλος της ερευνητικής ομάδας “Νομική και Τεχνολογία” του Πανεπιστημίου της Γάνδης.

Τα παιδιά είναι ενθουσιώδεις χρήστες των νέων τεχνολογιών πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών, με το ένα τρίτο των χρηστών του διαδικτύου να είναι νεότεροι των 18 ετών<sup>1</sup>. Πρόσφατα στοιχεία δείχνουν ότι τα παιδιά είναι ενεργά στο διαδίκτυο σε ολοένα και μικρότερες ηλικίες<sup>2</sup>. Η ψηφιοποίηση του «κόσμου τους» επηρεάζει σημαντικά όχι μόνο τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να ασκήσουν τα δικαιώματά τους βάσει της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού ( «CRC», United Nations Convention on the Rights of the Child), αλλά και τον τρόπο με τον οποίο τα δικαιώματά τους μπορούν να ενισχυθούν ή να παραβλεφθούν<sup>3</sup>. Η πρόσφατη υιοθέτηση του General Comment No. 25 από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού («Επιτροπή CRC») επιβεβαιώνει ότι τα δικαιώματα των παιδιών ισχύουν εξίσου στο ψηφιακό περιβάλλον και ότι η CRC είναι ένα ευέλικτο εργαλείο για τα ανθρώπινα δικαιώματα που μπορεί να ερμηνευθεί εκ νέου σε νέα πλαίσια<sup>4</sup>.

Το δικαίωμα των παιδιών να ακουστούν απαιτεί να διοχετεύονται οι γνώσεις και οι εμπειρίες τους στη λήψη αποφάσεων που επηρεάζουν την καθημερινή τους ζωή στην ψηφιακή εποχή<sup>5</sup>. Με άλλα λόγια, όταν θεσπίζονται νόμοι, πολιτικές ή γενικότερα λαμβάνονται αποφάσεις σχετικά με την ενασχόληση των παιδιών με τις ψηφιακές τεχνολογίες, θα πρέπει να ζητείται ενεργή συμμετοχή τους. Η ψηφιακή επανάσταση προσφέρει πολλές ευκαιρίες για ενδυνάμωση, συμμετοχή και έκφραση των παιδιών. Μπορούν να μοιράζονται τις απόψεις τους, να αλληλεπιδρούν με άλλους, να συμμετέχουν και να αναζητούν πληροφορίες στο διαδίκτυο. Μια πρόσφατη διαβούλευση με παιδιά σχετικά με τα δικαιώματά τους στον ψηφιακό κόσμο δείχνει ότι τα ίδια πιστεύουν ότι οι ψηφιακές τεχνολογίες τους προσφέρουν σημαντικές ευκαιρίες να ακουστεί η φωνή τους σε θέματα που τα αφορούν<sup>6</sup>.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο στόχος αυτού του άρθρου είναι να αποτιμήσει τις υπάρχουσες προσπάθειες για συμμετοχή των παιδιών στη χάραξη ψηφιακής πολιτικής, να εξαγάγει και να διατυπώσει κατευθυντήριες γραμμές βέλτιστων πρακτικών για την εμπλοκή των παιδιών στη σύλληψη και τη εφαρμογή των ψηφιακών τους δικαιωμάτων. Για τον σκοπό αυτό, το άρθρο παρέχει πρώτα μια επισκόπηση των σημαντικότερων πρόσφατων εξελίξεων τόσο στην ΕΕ όσο και της διεθνούς πολιτικής στον τομέα αυτόν. Στη συνέχεια, το άρθρο αναλύει μια σειρά υπάρχοντων μοντέλων για τη συμμετοχή παιδιών και/ή εφήβων. Στόχος είναι να

<sup>1</sup> Sonia Livingstone, John Carr and Jasmina Byrne, ‘One in Three: Internet Governance and Children’s Rights’ (Centre for International Governance Innovation and the Royal Institute of International Affairs 2015) 22 <https://www.cigionline.org/publications/one-three-internet-governance-and-childrens-rights>

<sup>2</sup> UNICEF, The State of the World’s Children 2017: Children in a Digital World (UNICEF 2017).

<sup>3</sup> Amanda Third and others, Children’s Rights in the Digital Age [Documento Elettronico]: A Download from Children around the World (Young and Well Cooperative Research Centre 2014).

<sup>4</sup> UN Committee on the Rights of the Child, ‘General Comment No. 25 (2021) on Children’s Rights

<sup>5</sup> Article 12 CRC.

<sup>6</sup> 5 Rights Foundation, Our Rights in a Digital World’ (2021) 17

<https://5rightsfoundation.com/uploads/Our%20Rights%20in%20a%20Digital%20World.pdf>

εξαχθούν ορισμένες κατευθυντήριες αρχές για τη διασφάλιση της ουσιαστικής συμμετοχής των παιδιών. Στη συνέχεια, το άρθρο εξετάζει πρόσφατες εμπειρίες σχετικά με την εμπλοκή παιδιών στην ερμηνεία και τη λήψη αποφάσεων σχετικά με τα δικαιώματά τους στο διαδίκτυο. Στόχος είναι η εξαγωγή βέλτιστων πρακτικών για την εφαρμογή των κατευθυντήριων αρχών στην πράξη. Τέλος, το άρθρο διατυπώνει κατευθυντήριες γραμμές βέλτιστων πρακτικών για μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη όσον αφορά την εφαρμογή των δικαιωμάτων των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο.

## 1. Πρόσφατες εξελίξεις της ΕΕ και της διεθνούς πολιτικής σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο

Σε αυτήν την ενότητα, συζητείται μια επιλογή από πρόσφατα εργαλεία πολιτικής που σχετίζονται με τα ψηφιακά δικαιώματα των παιδιών, ώστε να επιτευχθεί πληρέστερη κατανόηση του θέματος. Η ενότητα καλύπτει τις βασικές εξελίξεις στην πολιτική σε διεθνές επίπεδο (δηλ. Ηνωμένα Έθνη και Συμβούλιο της Ευρώπης) και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και αγγίζει τις προϋποθέσεις για τη συμμετοχή των παιδιών στη λήψη αποφάσεων και τη χάραξη πολιτικής.

### 1.1. Ηνωμένα Έθνη

Το 1989, εγκρίθηκε η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού. Πάνω από 30 χρόνια αργότερα, με 193 συμβαλλόμενα κράτη να προσχωρούν και να επικυρώνουν την CRC, έχει γίνει ένα διεθνώς αποδεκτό ηθικό και νομικό πλαίσιο δράσης για τα δικαιώματα των παιδιών. Ωστόσο, το 1989 τα παιδιά δεν είχαν υπολογιστές για να παίζουν παιχνίδια, τα παιχνίδια τους δεν ήταν συνδεδεμένα στο διαδίκτυο και δεν είχαν κινητά τηλέφωνα ή tablet για να εγγράψουν βίντεο TikTok. Ως εκ τούτου, η αρχική νομική σύλληψη αυτών των δικαιωμάτων δεν ήταν προσαρμοσμένη στην σημερινή ψηφιακή πραγματικότητα. Ευτυχώς, το CRC είναι ένα συμπαγές μέσο με διατάξεις που μπορούν να ερμηνευθούν εκ νέου προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση προστατεύονται στον ψηφιακό κόσμο<sup>7</sup>.

Η Επιτροπή CRC αποφάσισε στις αρχές του 2018 να δημιουργήσει ένα General Comment το οποίο θα έδειχνε τη συνάφεια της Σύμβασης με τον ψηφιακό κόσμο. Μετά την επίσημη έγκρισή του στις 4 Φεβρουαρίου, ξεκίνησε στις 24 Μαρτίου 2021 το General Comment 25 για τα Δικαιώματα των Παιδιών στο Ψηφιακό Περιβάλλον<sup>8</sup>. Καθορίζει γιατί και πώς τα κράτη και οι άλλοι φορείς (συμπεριλαμβανομένων των επιχειρήσεων) πρέπει να ενεργήσουν για την εφαρμογή των δικαιωμάτων των παιδιών σε έναν ψηφιακό κόσμο. Η Επιτροπή CRC αναγνωρίζει σαφώς ότι οι συζητήσεις σχετικά με τις νέες τεχνολογίες οδηγούν σε πόλωση δηλώνοντας ότι το ψηφιακό περιβάλλον «παρέχει νέες ευκαιρίες για την εφαρμογή των δικαιωμάτων των παιδιών, αλλά ενέχει επίσης κινδύνους παραβίασης

<sup>7</sup> 7 Lievens and others (n 4); UN Committee on the Rights of the Child, 'Report of the 2014 Day of General Discussion "Digital Media and Children's Rights"' (2014)

[http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2014/DGD\\_report.pdf](http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2014/DGD_report.pdf).

<sup>8</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment'

[https://tbinternet.ohchr.org/\\_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/GC/25&Lang=en](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/GC/25&Lang=en).

και κατάχρησης»<sup>9</sup>. Όσον αφορά τις ευκαιρίες, η Επιτροπή αναφέρει, μεταξύ άλλων, ότι ο ψηφιακός κόσμος είναι ο δρόμος για τα παιδιά να βιώσουν τον πολιτισμό και να ασχοληθούν με το παιχνίδι. Μπορεί επίσης να βελτιώσει την πρόσβαση των παιδιών σε υψηλής ποιότητας εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς ή σε υπηρεσίες υγείας και πληροφορίες, καθώς και τη δυνατότητα έκφρασης των ιδεών, των απόψεων και των πολιτικών πεποιθήσεων τους. Αντίθετα, η Επιτροπή σημειώνει κινδύνους που σχετίζονται με βίαιο και σεξουαλικό περιεχόμενο, επιθέσεις στον κυβερνοχώρο, εκμετάλλευση και κακοποίηση, κ.λπ. Επιπλέον, πολλή προσοχή δίδεται στους εμπορικούς κινδύνους που σχετίζονται με τον τζόγο, την **έμφαση** στα δεδομένα, τη δημιουργία προφίλ και τη διαφήμιση και τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν οι εταιρείες στην εφαρμογή των δικαιωμάτων των παιδιών στο διαδίκτυο. Εν ολίγοις, η Επιτροπή CRC υποστηρίζει μια ισορροπημένη προσέγγιση στη ρύθμιση και τη χάραξη πολιτικής όσον αφορά τα δικαιώματα των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο. Σε καταστάσεις όπου δημόσιοι ή ιδιωτικοί φορείς πρέπει να εξισορροπήσουν την προστασία και τη συμμετοχή των παιδιών, το συμφέρον του παιδιού θα πρέπει να αποτελεί πρωταρχικό μέλημα (Άρθρο 3 CRC) και οι εξελισσόμενες ικανότητες των παιδιών να είναι καθοδηγητικοί παράγοντες (Άρθρο 5 CRC)<sup>10</sup>.

Σε σχέση με τη συμμετοχή των παιδιών, η Επιτροπή CRC εξετάζει τις δυνατότητες του ψηφιακού περιβάλλοντος για να ασκήσουν τα παιδιά το δικαίωμα συμμετοχής τους (Άρθρο 12 CRC). Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή υπογραμμίζει τις πολλές ευκαιρίες που προσφέρει το ψηφιακό περιβάλλον στα παιδιά για να ακουστούν οι φωνές τους σε θέματα που σχετίζονται με αυτά. Για παράδειγμα, οι ψηφιακές τεχνολογίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διοργάνωση εικονικών εργαστηρίων ή διαδικτυακών ερευνών με παιδιά<sup>11</sup>. Σε σχέση με αυτό, τα κράτη οφείλουν να προωθήσουν την ευαισθητοποίηση και την πρόσβαση σε όλα τα παιδιά, έτσι ώστε να μπορούν να γίνουν αποτελεσματικοί υποστηρικτές των δικαιωμάτων τους. Τέτοιες ψηφιακές διαβουλεύσεις, ωστόσο, δεν θα πρέπει να οδηγούν σε παραβίαση του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής των παιδιών, ενώ τα παιδιά που δεν έχουν πρόσβαση σε ψηφιακές τεχνολογίες δε θα πρέπει να αποκλείονται από τις διαβουλεύσεις<sup>12</sup>. Επιπλέον, η συμμετοχή των παιδιών πρέπει να είναι εθελοντική και τα παιδιά δεν θα πρέπει να τιμωρούνται για τις απόψεις τους.

Δεύτερον, η Επιτροπή επιβεβαιώνει ότι τα παιδιά πρέπει επίσης να συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων που ενδέχεται να επηρεάσουν τα δικαιώματά τους στο ψηφιακό περιβάλλον. Οι επεξηγηματικές σημειώσεις στο General Comment τονίζουν ότι τα παιδιά έχουν συχνά ισχυρές απόψεις και δημιουργικές ιδέες για το πώς να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη και να ελαχιστοποιήσουν τις ζημιές του ψηφιακού κόσμου και μπορούν να συμβάλουν θετικά σε ένα ψηφιακό περιβάλλον που σέβεται τα δικαιώματα<sup>13</sup>. Επομένως,

<sup>9</sup> ibid 3.

<sup>10</sup> ibid 20.

<sup>11</sup> 5 Rights Foundation, 'Explanatory Notes General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment' 9  
[https://5rightsfoundation.com/uploads/ExplanatoryNotes\\_UNCRCGC25.pdf](https://5rightsfoundation.com/uploads/ExplanatoryNotes_UNCRCGC25.pdf).

<sup>12</sup> Ibid.

<sup>13</sup> ibid 7

«κατά την θέσπιση νόμων, και την ανάπτυξη πολιτικών, προγραμμάτων, υπηρεσιών και εκπαίδευσης σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον, **τα συμβαλλόμενα κράτη θα πρέπει να εμπλέκουν όλα τα παιδιά, να ακούνε τις ανάγκες τους και να λαμβάνουν δεόντως υπόψη τις απόψεις τους.** Πρέπει να **διασφαλίσουν ότι οι πάροχοι ψηφιακών υπηρεσιών συνεργάζονται ενεργά με παιδιά,** εφαρμόζοντας κατάλληλες **εγγυήσεις** και δίνοντας την δέουσα προσοχή στις απόψεις τους κατά την ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών.» (Προστέθηκε έμφαση)

Με άλλα λόγια, τα κράτη δεν υποχρεούνται μόνο να συμβουλευούνται τα παιδιά και να λαμβάνουν υπόψη τις απόψεις τους στην χάραξη ψηφιακής πολιτικής, αλλά πρέπει επίσης να διασφαλίσουν ότι οι εταιρίες του διαδικτύου κάνουν το ίδιο όταν αναπτύσσουν υπηρεσίες ή προϊόντα για παιδιά. Για παράδειγμα, πρέπει να ζητείται η γνώμη των παιδιών σχετικά με το πώς μπορούν να ενισχυθούν οι ευκαιρίες τους στο ψηφιακό περιβάλλον ή πώς μπορεί να τους βοηθήσει να αναπτύξουν δεξιότητες και ευκαιρίες συμμετοχής στην πολιτιστική και κοινωνική ζωή.<sup>14</sup> Για να έχει νόημα η συμμετοχή τους, μπορεί να είναι απαραίτητη η ενημέρωση των παιδιών σχετικά με τις ψηφιακές τεχνολογίες και τα δικαιώματά τους.<sup>15</sup>

Τέλος, η Επιτροπή τονίζει επίσης ρητά τη σημασία της έρευνας σε αυτόν τον τομέα και υποστηρίζει την τακτική παρακολούθηση των επιπτώσεων του ψηφιακού περιβάλλοντος στη ζωή των παιδιών και των δικαιωμάτων τους στο πλαίσιο της CRC. Αυτό περιλαμβάνει επίσης τακτικές αξιολογήσεις των κρατικών παρεμβάσεων σε αυτόν τον τομέα. Επιπλέον, τα δεδομένα και η έρευνα (συμπεριλαμβανομένης της έρευνας με και από παιδιά) θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για τη θέσπιση νόμων και τη χάραξη πολιτικής.

## 1.2. Συμβούλιο της Ευρώπης

Τον Ιούλιο του 2018, το Συμβούλιο της Ευρώπης («ΣΤΕ») δημοσίευσε μια Σύσταση σχετικά με τις Κατευθυντήριες Γραμμές για τον σεβασμό, την προστασία και την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού στο ψηφιακό περιβάλλον<sup>16</sup>. Το κείμενο έχει ως στόχο να βοηθήσει τα κράτη μέλη του ΣΤΕ να υιοθετήσουν μια ολοκληρωμένη, στρατηγική προσέγγιση βασιζόμενη στα δικαιώματα για την οικοδόμηση του ψηφιακού κόσμου. Υπό αυτήν την έννοια, διαμορφώνεται ένα σταθερό σύνολο βασικών κανόνων που φροντίζουν για τα συμφέροντα των παιδιών στο διαδίκτυο.<sup>17</sup> Αν και οι κανόνες δεν είναι δεσμευτικοί, βασίζονται σε υφιστάμενες δεσμευτικές Συμβάσεις του ΣΤΕ, καθώς και σε πρότυπα και συστάσεις των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των παιδιών. Οι κατευθυντήριες γραμμές υπογραμμίζουν ότι η πολιτική σε αυτόν τον τομέα απαιτεί ένα συνδυασμό δημόσιων και ιδιωτικών νομοθετικών και μέτρων αυτορρύθμισης και μια κοινή ευθύνη για όλους τους σχετικούς δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Συνιστάται στα κράτη μέλη να

<sup>14</sup> ibid 8.

<sup>15</sup> ibid 9

<sup>16</sup> Council of Europe, Committee of Ministers, 'Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to Member States on Guidelines to Respect, Protect and Fulfil the Rights of the Child in the Digital Environment'.

[https://search.coe.int/cm/Pages/result\\_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7)

<sup>17</sup> ibid 5.

διασφαλίσουν ότι οι επιχειρήσεις εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους για σεβασμό των δικαιωμάτων των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον,<sup>18</sup> απαιτώντας από αυτές να εφαρμόζουν τη δέουσα προσοχή και να αποτιμούν τις επιπτώσεις στα δικαιώματα των παιδιών.<sup>19</sup> Οι κατευθυντήριες γραμμές ορίζουν, μεταξύ άλλων υποχρεώσεων σχετικά με τα παιδιά, ότι «Τα κράτη πρέπει να σέβονται, να προστατεύουν και να εφαρμόζουν τα δικαιώματα του παιδιού σχετικά με την προστασία της ιδιωτικής τους ζωής και των δεδομένων τους. Τα κράτη θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι τα ενδιαφερόμενα μέλη, ιδίως όσοι επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα, αλλά και οι συνομηλικοί, οι γονείς ή οι φροντιστές του παιδιού, ενημερώνονται και σέβονται το δικαίωμα του παιδιού στην προστασία της ιδιωτικής ζωής και των δεδομένων του.»<sup>20</sup>

Το ΣτΕ αναγνωρίζει επίσης τόσο τον θετικό όσο και τον αρνητικό αντίκτυπο που μπορεί να έχει το ψηφιακό περιβάλλον στις ζωές των παιδιών.<sup>21</sup> Αναφορικά με αυτό, για την διασφάλιση των συμφερόντων των παιδιών, συνιστάται στα κράτη να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για την εξισορρόπηση των δικαιωμάτων προστασίας των παιδιών με άλλα δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης και ενημέρωσης και των δικαιωμάτων συμμετοχής.<sup>22</sup> Σε σχέση με τη συμμετοχή των παιδιών, διατυπώνονται συγκεκριμένες προτάσεις. Πρώτον, τα κράτη και άλλοι σχετικοί φορείς θα πρέπει να ενημερώνουν τα παιδιά για τα δικαιώματά τους με φιλικό προς τα παιδιά τρόπο και να ενισχύσουν τις ευκαιρίες που προσφέρουν οι ψηφιακές τεχνολογίες για συμμετοχή. Επιπλέον, τα κράτη και άλλοι ενδιαφερόμενοι θα πρέπει να εμπλέκουν ενεργά τα παιδιά ώστε να συμμετέχουν με ουσιαστικό τρόπο στη διαμόρφωση, την εφαρμογή και την αξιολόγηση της νομοθεσίας, των πολιτικών, των πρακτικών και των πόρων που επηρεάζουν τα δικαιώματά τους στο ψηφιακό περιβάλλον.

### 1.3. Ευρωπαϊκή Ένωση

Τον Μάρτιο του 2021, δημοσιεύθηκαν δύο πολυαναμενόμενα έγγραφα πολιτικής, που περιέχουν τα σχέδια της ΕΕ για τη διαφύλαξη και την προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο. Αρχικά, η στρατηγική της ΕΕ για τα δικαιώματα του παιδιού παρέχει ένα σαφές πλαίσιο δράσης για την ΕΕ και τα κράτη μέλη. Ορίζει έξι θεματικούς τομείς και βασικές δράσεις που έχει προγραμματίσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, για να βοηθήσει τα παιδιά να εκπληρώσουν τα δικαιώματά τους και να τα τοποθετήσουν στο επίκεντρο της χάραξης πολιτικής της ΕΕ<sup>23</sup>. Αυτό συνεπάγεται επίσης τη δέσμευση ότι θα διασφαλιστεί η συνέχιση της ενδυνάμωσης και προστασίας παιδιών και νέων στο ψηφιακό περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, η στρατηγική υπογραμμίζει ότι η πανδημία COVID-19 έχει επιδεινώσει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά στο διαδίκτυο, συμπεριλαμβανομένης της εκμετάλλευσης, του διαδικτυακού εκφοβισμού και της αύξησης

<sup>18</sup> ibid 2.5.

<sup>19</sup> ibid 94–97.

<sup>20</sup> ibid 3.4.

<sup>21</sup> Council of Europe, Committee of Ministers (n 17). For instance, the Guidelines underline the significant opportunities the digital environment offers significant opportunities for children's rights to play, to peaceful assembly and association, education.

<sup>22</sup> ibid 2.1.

<sup>23</sup> European Commission, 'EU Strategy on the Rights of the Child'

[https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child\\_rights\\_strategy\\_version\\_with\\_visuals3.pdf](https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child_rights_strategy_version_with_visuals3.pdf).



του υλικού παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης (CSAM) που κυκλοφορεί στο διαδίκτυο. Επιπλέον, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση έχει επηρεάσει δυσανάλογα τα πολύ μικρά παιδιά, παιδιά με ειδικές ανάγκες και όσα ζουν κάτω από δύσκολες συνθήκες. Γι' αυτούς και άλλους λόγους, θεωρήθηκε ότι απαιτείται μια νέα ολοκληρωμένη στρατηγική, η οποία θα αντικατοπτρίζει τις νέες πραγματικότητες και τις διαρκείς προκλήσεις. Η στρατηγική βασίζεται στην CRC και συνδέεται με τα πρότυπα του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα δικαιώματα του παιδιού.

Η στρατηγική αναπτύχθηκε μαζί με τα παιδιά<sup>24</sup> (βλ. Ενότητα 2.3.5) και στοχεύει στην ενίσχυση της συμμετοχής των παιδιών σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε επίπεδο ΕΕ, καθώς και σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.<sup>25</sup> Η στρατηγική προτείνει τη συνέχιση της διεξαγωγής διαβουλεύσεων με παιδιά για πρωτοβουλίες με αντίκτυπο στα παιδιά, καθώς και την ανάπτυξη προσιτών, ψηφιακά χωρίς αποκλεισμούς και φιλικών προς τα παιδιά εκδόσεων της ΕΕ. Για το σκοπό αυτό, μία από τις βασικές δράσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής θα είναι η δημιουργία μιας νέας ΕΕ πλατφόρμας συμμετοχής των παιδιών, σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και οργανώσεις για τα δικαιώματα των παιδιών.

Δεύτερον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε να δημιουργηθεί μια Ψηφιακή Πυξίδα, με ένα όραμα, στόχους και μεθόδους για έναν επιτυχημένο ψηφιακό μετασχηματισμό της Ευρώπης έως το 2030.<sup>26</sup> Μεταφράζοντας τις ψηφιακές φιλοδοξίες της ΕΕ σε συγκεκριμένους στόχους, θα επιτρέψει την καταγραφή και παρακολούθηση της πορείας της. Με αυτό τον σκοπό, η ΕΕ θα αναπτύξει ένα ολοκληρωμένο σύνολο ψηφιακών αρχών έως το τέλος του 2021, για να ενημερώσει τους χρήστες και να καθοδηγήσει τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και άλλους φορείς. Αυτές οι αρχές αφορούν, μεταξύ άλλων, στην καθολική πρόσβαση σε υπηρεσίες διαδικτύου, σε επαρκείς ψηφιακές δεξιότητες, σε δημόσιες υπηρεσίες, και σε δίκαιες και χωρίς διακρίσεις διαδικτυακές υπηρεσίες. Επίσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τονίζει ότι είναι ζωτικής σημασίας οι ψηφιακές τεχνολογίες και υπηρεσίες να αντιμετωπίζουν τα παιδιά με σεβασμό και να αντιλαμβάνονται τα δικαιώματά τους. Επομένως, μία από αυτές τις ψηφιακές αρχές πρέπει να είναι η «προστασία και ενδυνάμωση των παιδιών στον χώρο του διαδικτύου».<sup>27</sup>

<sup>24</sup> The views and suggestions of over 10,000 children have been sought and taken on board in the preparation of the strategy. For more information see ChildFund Alliance and others, 'Our Europe, Our Rights, Our Future. Children and Young People's Contribution to the New EU Strategy on the Rights of the Child and the Child Guarantee' (2021)

<https://www.unicef.org/eu/media/1271/file/Summary%20Report%20-%20%22Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22%20.pdf>.

<sup>25</sup> European Commission, 'Communication "EU Strategy on the Rights of the Child", COM(2021) 142 Final' 3 <https://eurlex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52021DC0118>.

<sup>26</sup> For more information, see [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP\\_21\\_983](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_983).

<sup>27</sup> European Commission, 'Communication "EU Strategy on the Rights of the Child", COM(2021) 142 Final' <https://eurlex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52021DC0118>.

#### 1.4 Ενδιάμεσο συμπέρασμα: Η συμμετοχή των παιδιών στην λήψη αποφάσεων και στη χάραξη πολιτικής για τον ψηφιακό κόσμο είναι υψηλά στην πολιτική ατζέντα

Πρόσφατες πολιτικές πρωτοβουλίες δείχνουν ότι τα ψηφιακά δικαιώματα των παιδιών αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό πολιτικό επίπεδο. Υπάρχει γενική συμφωνία ότι τα δικαιώματα των παιδιών εκτός σύνδεσης (offline) ισχύουν εξίσου στον ψηφιακό κόσμο (online). Η πανδημία συγκεκριμένα έχει φέρει στην επιφάνεια τόσο ευκαιρίες όσο και κινδύνους του ψηφιακού κόσμου για την πραγματοποίηση των δικαιωμάτων των παιδιών. Σχετικά με αυτό, όλες οι πρωτοβουλίες αναγνωρίζουν τη σημασία της διαβούλευσης με παιδιά για να κατανοήσουν πώς οι ψηφιακές τεχνολογίες επηρεάζουν τα δικαιώματά τους, ποιές προτεραιότητες έχουν σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου και ποιές πολιτικές ή μέτρα θα ήθελαν οι ίδιοι να εφαρμοστούν. Τόσο οι δημόσιοι όσο και οι ιδιωτικοί φορείς, όπως οι εταιρείες διαδικτύου, υποχρεούνται να συμβουλευονται τα παιδιά όταν αναπτύσσουν πολιτικές, υπηρεσίες ή προϊόντα που απευθύνονται ή επηρεάζουν παιδιά. Επιπλέον, αναγνωρίζεται ότι οι ψηφιακές τεχνολογίες είναι επίσης ένα σημαντικό μέσο για τη διευκόλυνση της ουσιαστικής συμμετοχής των παιδιών στη χάραξη πολιτικής.

Ανεξάρτητα από την αναγνώριση της σημασίας της συμμετοχής των παιδιών στη λήψη αποφάσεων, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι οι φωνές τους ακούγονται και όσα λένε εφαρμόζονται στην πράξη. Ένα πρόσφατο παράδειγμα είναι ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων (GDPR), με το πολυσυζητημένο κατώτατο όριο ηλικίας για τη γονική συγκατάθεση που περιλαμβάνεται στο Άρθρο 8 χωρίς αξιολόγηση των επιπτώσεων ή διαβούλευσης με παιδιά.<sup>28</sup> Αρκετές μελέτες δείχνουν ότι υπάρχει ακόμη σημαντική αντίσταση στην πραγματοποίηση αυτού του δικαιώματος και ότι τα παιδιά δεν ακούγονται πάντα στην πράξη.<sup>29</sup> Για παράδειγμα, ο Χάρτης Πολιτικής (Policy Map) του Better Internet for Kids (βλ. Ενότητα 2.3.1) δείχνει ότι το 40% των κρατών μελών της ΕΕ, δεν ζητά τη συμβουλή των παιδιών στη διαδικασία χάραξης ψηφιακής πολιτικής ή την ζητά έμμεσα. Σύμφωνα με τα λόγια του HART «τα παιδιά είναι αναμφίβολα τα πιο πολυφωτογραφημένα και τα λιγότερο εισακουόμενα μέλη της κοινωνίας».<sup>30</sup> Επομένως, υπάρχει ακόμη σημαντικό περιθώριο για περαιτέρω βελτίωση. Η επόμενη ενότητα θα επικεντρωθεί σε ότι χρειάζεται να γίνει ακόμη για να έχει νόημα η συμμετοχή παιδιών και νέων.

<sup>28</sup> John Carr, 'GDPR: Poor process, bad outcomes' (Better Internet for Kids, 2016) <https://www.betterinternetforkids.eu/practice/articles/article?id=687465>.

<sup>29</sup> Annemari de Silva and others, 'Study on Child Participation in EU Political and Democratic Life' 329; European Commission, 'Evaluation of Legislation, Policy and Practice on Child Participation in the European Union' (2015) <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3f3c50b2-6a24-465e-b8d1-74dcac7f8c42>.

<sup>30</sup> Roger A Hart, Children's Participation: From Tokenism to Citizenship (UNICEF, International Child Development Centre 1992).

## 2. Πώς θα εξασφαλιστεί η ουσιαστική συμμετοχή παιδιών και νέων στη θεωρία και την πράξη

Αυτή η ενότητα διερευνά το νόημα της «ουσιαστικής» συμμετοχής παιδιών και νέων σε αυτόν τον τομέα, διασφαλίζοντας ότι τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν τις απόψεις, τα συναισθήματα και τις επιθυμίες τους, καθώς και ότι απόψεις τους θα εξεταστούν και θα ληφθούν σοβαρά υπόψη. Πρώτον, προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερη κατανόηση της «συμμετοχής των παιδιών» στην CRC, εξετάζεται το δικαίωμα συμμετοχής του παιδιού όπως κατοχυρώνεται στο Άρθρο 12 CRC. Το καθεστώς του Άρθρου 12 CRC ως γενικής αρχής, η σχέση του με άλλα δικαιώματα και αρχές και οι προϋποθέσεις συμμετοχής βάσει της CRC, εξετάζονται όλα μαζί. Δεύτερον, χαρτογραφείται και αναλύεται ένα σύνολο από υπάρχοντα μοντέλα για ουσιαστική συμμετοχή. Τέλος, αξιολογείται μια σειρά από πρόσφατες πρωτοβουλίες όπου πραγματοποιήθηκε διαβούλευση με παιδιά σχετικά με τα δικαιώματά τους στην ψηφιακή εποχή. Η ενότητα επικεντρώνεται στα θέματα που συζητήθηκαν, τις δραστηριότητες που επιλέχθηκαν για τα παιδιά, τη διατύπωση των ερωτήσεων, τις διαφορές στην προσέγγιση για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες και τα αποτελέσματα της διαβούλευσης.

### 2.1 Δικαίωμα να ακούγονται τα παιδιά στο Άρθρο 12 CRC

#### 2.1.1 Το δικαίωμα των παιδιών να ακούγονται ως θεμελιώδες δικαίωμα και βασική αρχή της CRC

Το δικαίωμα συμμετοχής των παιδιών ή το δικαίωμα να ακούγονται, το οποίο κατοχυρώνεται στο Άρθρο 12 CRC, απαιτεί να ακούγονται οι φωνές τους σε όλα τα θέματα που τα αφορούν. Δεν είναι μόνο το γεγονός ότι αποτελεί δικαίωμα από μόνο του, αλλά αποτελεί και μία από τις τέσσερις κατευθυντήριες αρχές του πλαισίου για τα δικαιώματα των παιδιών. Ως γενική αρχή θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή όλων των άλλων δικαιωμάτων.<sup>31</sup> Τα παιδιά πρέπει να μπορούν να συμμετέχουν ενεργά στην προώθηση, την προστασία και την παρακολούθηση των δικαιωμάτων τους.<sup>32</sup> Η Επιτροπή CRC εξηγεί ότι αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά πρέπει να έχουν φωνή στη λήψη αποφάσεων, στη χάραξη πολιτικής και στην προετοιμασία και αξιολόγηση των νόμων και των μέτρων που τα αφορούν.<sup>33</sup> Η έννοια της συμμετοχής υπογραμμίζει την ανάγκη για διάλογο και ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ παιδιών, ενηλίκων και άλλων ενδιαφερομένων, έτσι ώστε τα παιδιά να μάθουν πώς οι απόψεις τους μπορούν να διαμορφώσουν το αποτέλεσμα τέτοιων διαδικασιών.<sup>34</sup> Το Άρθρο 12 επιβάλλει στα κράτη την υποχρέωση να θεσπίσουν το νομικό πλαίσιο και τους μηχανισμούς που είναι απαραίτητοι για τη διευκόλυνση και την υποστήριξη της ενεργού συμμετοχής των παιδιών

<sup>31</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard', para 2

<sup>32</sup> This principle applies to all measures adopted by Governments to implement the Convention. Sandy Ruxton, 'Children's Rights in the European Union: What about Us?: Next Steps. Brussels: The European Children's Network' (2005) 129 accessed 8 November 2017.

<sup>33</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard' (n 32).

<sup>34</sup> To achieve such an exchange of information, states are encouraged to create platforms with all stakeholders, especially children, at the national, regional and international level. UN Committee on the Rights of the Child, 'Report of the 2014 Day of General Discussion "Digital Media and Children's Rights"' (n 8).

σε όλες τις δράσεις που τα επηρεάζουν και να δώσουν τη δέουσα βαρύτητα στις απόψεις τους.<sup>35</sup>

Σύμφωνα με το LUNDY, το Άρθρο 12 είναι το πιο ευρέως αναφερόμενο αλλά και αυτό που συνήθως παρερμηνεύεται από τις διατάξεις του CRC (Lundy, 2007). Επεκτείνεται σε όλα τα θέματα που επηρεάζουν το παιδί και όχι μόνο τα δικαιώματα που διατυπώνονται στο ίδιο το CRC. Το δικαίωμα πρέπει να νοείται ως προνόμιο και όχι ως καθήκον, έτσι τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να εξαιρεθούν από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Επιπλέον, τα παιδιά δεν έχουν τον τελικό λόγο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, αλλά οι ενήλικες διατηρούν την ευθύνη για το αποτέλεσμα, ενώ ενημερώνονται και επηρεάζονται από τις απόψεις των παιδιών<sup>36</sup>. Μόλις ληφθεί μια συγκεκριμένη απόφαση, ο υπεύθυνος λήψης αποφάσεων θα πρέπει στη συνέχεια να ενημερώσει το παιδί για το αποτέλεσμα της διαδικασίας και να εξηγήσει πώς ελήφθησαν υπόψη οι απόψεις τους.<sup>37</sup>

Εκτός από το νόμιμο δικαίωμα βάσει του Άρθρου 12 CRC, υπάρχουν πολλοί άλλοι επιτακτικοί λόγοι για να εμπλέκονται τα παιδιά στη λήψη αποφάσεων. Δίνοντας στα παιδιά λόγο στη δημόσια διαδικασία λήψης αποφάσεων συμβάλλει στην προσωπική τους ανάπτυξη, ενδυναμώνει την συμμετοχή τους στα κοινά και τα καθιστά ενεργούς πολίτες. Μέσω της συμμετοχής τους, τα παιδιά αναπτύσσουν δεξιότητες που είναι χρήσιμες στη συζήτηση, την επικοινωνία, την διαπραγμάτευση, την ιεράρχηση, την ηγεσία και ασκούνται στην λήψη αποφάσεων.<sup>38</sup> Σύμφωνα με τον HART, η συμμετοχή «είναι το μέσο με το οποίο οικοδομείται μια δημοκρατία και είναι ένα πρότυπο έναντι του οποίου θα πρέπει να αξιολογούνται οι δημοκρατίες».<sup>39</sup> Οδηγεί επίσης σε καλύτερη λήψη αποφάσεων, αυξημένο αίσθημα ευθύνης και στην προώθηση της προστασίας των παιδιών.<sup>40</sup>

### 2.1.2 Το δικαίωμα των παιδιών να ακούγονται στην ψηφιακή εποχή

Είναι λανθασμένη η αντίληψη ότι η ερμηνεία των δικαιωμάτων και των αρχών του CRC είναι απολύτως σαφής, καθολικά συμφωνημένη και οριστική.<sup>41</sup> Όπως κάθε σύστημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έτσι και το CRC είναι σε κάποιο βαθμό ευέλικτο και δυναμικό. Τα ανθρωπίνων δικαιώματα είναι έννοιες που έχουν ως στόχο την εξασφάλιση μιας ανθρωπίνης μεταχείρισης από το κράτος για κάθε άνθρωπο. Η ισχύς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγκειται στην προσαρμοστικότητα και το κατά πόσο είναι ανοικτή στις νέες αντιλήψεις. Σύμφωνα με τον HEINZE, αυτή η ευελιξία πρέπει να γίνει κατανοητή μόνο με την έννοια της εξέλιξης, συνήθως σαν επέκταση ή στις πραγματιστικές της πτυχές, και ως εκ

<sup>35</sup> <https://www.unicef.org/media/59006/file>

<sup>36</sup> Gerison Lansdown, 'The Realisation of Children's Participation Rights - Critical Reflection' in Barry Percy-Smith and Nigel Thomas (eds), A handbook of children and young people's participation: perspectives from theory and practice (Routledge 2010).

<sup>37</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard' (n 32).

<sup>38</sup> Danielle Kennan and others, 'Toward the Development of a Participation Strategy for Children and Young People, National Guidance & Local Implementation' (Tusla - Child and Family Agency 2015)

<sup>39</sup> Hart (n 31)

<sup>40</sup> Gerison Lansdown, 'Every Child's Right to Be Heard: A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No.12'

[https://www.unicef.org/french/adolescence/files/Every\\_Childs\\_Right\\_to\\_be\\_Heard.pdf](https://www.unicef.org/french/adolescence/files/Every_Childs_Right_to_be_Heard.pdf)

<sup>41</sup> Wouter Vandenhoe, Gamze Erdem Türkelli and Sara Lembrechts, Children's Rights: A Commentary on the Convention on the Rights of the Child and Its Protocols (Edward Elgar Publishing 2019).

τούτου όχι στον πυρήνα των δικαιωμάτων.<sup>42</sup> Η ευελιξία μπορεί να υπάρχει στο επίπεδο της ερμηνείας και της εφαρμογής των δικαιωμάτων, καθώς μπορούν να δημιουργηθούν νέα μέσα και τα παλιά πρότυπα μπορούν να ερμηνευθούν εκ' νέου και να αποκτήσουν ένα πιο σύγχρονο νόημα σε νέα πλαίσια. Το VANDENHOLE et al. επισημαίνει, εν προκειμένω, το Άρθρο 45 (γ) CRC το οποίο αναγνωρίζει την ανάγκη να ερμηνευθούν εκ νέου τα δικαιώματα της CRC υπό το φως των νέων εξελίξεων και των αναδυόμενων θεμάτων.<sup>43</sup> Η ψηφιακή ζωή των παιδιών εγείρει νέα και σημαντικά ερωτήματα σχετικά με το πώς ορισμένα δικαιώματα και διαστάσεις του CRC μπορούν να αναγνωριστούν αποτελεσματικά στο διαδίκτυο.<sup>44</sup> Οι νομοθέτες και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής έχουν αγωνιστεί για να ανταποκριθούν επαρκώς στις επιπτώσεις του ψηφιακού περιβάλλοντος στη ζωή των παιδιών,<sup>45</sup> και να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες των ψηφιακών μέσων για την υλοποίηση του πλήρους φάσματος των δικαιωμάτων των παιδιών στην ψηφιακή εποχή.<sup>46</sup> Εδώ είναι που η συμμετοχή των παιδιών αποτελεί βασικό στοιχείο της διαδικασίας μεταρρύθμισης.<sup>47</sup>

Όπως αναφέρεται, το Άρθρο 12 CRC ως γενική αρχή προβλέπει επίσης ότι τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να προσπαθήσουν να διασφαλίσουν ότι η ερμηνεία και η εφαρμογή όλων των άλλων δικαιωμάτων που ενσωματώνονται στη Σύμβαση καθοδηγούνται από αυτήν.<sup>48</sup> Πράγματι, το δικαίωμα να ακούγονται τα παιδιά πρώτα απ' όλα απαιτεί να ζητείται η γνώμη των παιδιών για τη σύλληψη των δικαιωμάτων τους σε νέα πλαίσια. Σύμφωνα με τον HANSON ET AL., «Για να εδραιωθούν τα δικαιώματα των παιδιών, τα παιδιά πρέπει να συμμετέχουν στη διαμόρφωση και την εφαρμογή αυτών των δικαιωμάτων».<sup>49</sup> Οι γνώσεις και οι απόψεις που έχουν για την ψηφιακή τους ζωή και τις εμπειρίες τους μπορεί να διαφέρουν σημαντικά από αυτές που τους αποδίδουν οι ενήλικες.<sup>50</sup> Ως εκ τούτου, τα παιδιά μπορούν και πρέπει να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο όταν διαμορφώνονται ή ερμηνεύονται πρότυπα για τα δικαιώματα των παιδιών. Για παράδειγμα, τι κατανοούν τα παιδιά διαφόρων ηλικιών με την έννοια του «παιχνιδιού» σε ψηφιακό περιβάλλον σε σχέση με το δικαίωμά τους να παίζουν (Άρθρο 31 CRC); Δεύτερον,

<sup>42</sup> Eric Heinze, 'The Myth of Flexible Universality: Human Rights and the Limits of Comparative Naturalism' (Social Science Research Network 2019) SSRN Scholarly Paper ID 3388470, <https://papers.ssrn.com/abstract=3388470>.

<sup>43</sup> Article 45 (c) CRC states that the Committee may recommend to the General Assembly to request the Secretary-General to undertake on its behalf studies on specific issues relating to the rights of the child. Vandenhoe, Erdem Türkelli and Lembrechts (n 42).

<sup>44</sup> Sonia Livingstone, 'Reframing Media Effects in Terms of Children's Rights in the Digital Age' (2016) 10 Journal of Children and Media 4.

<sup>45</sup> Sonia Livingstone, Gerrit Landsdown and Amanda Third, 'The Case for a UNCRC General Comment on Children's Rights and Digital Media. A Report Prepared for Children's Commissioner for England.' (2018) <https://www.childrenscommissioner.gov.uk/wp-content/uploads/2017/06/Case-for-general-comment-on-digital-media.pdf>.

<sup>46</sup> Sonia Livingstone and Amanda Third, 'Children and Young People's Rights in the Digital Age: An Emerging Agenda' (2017) 19 New Media & Society 657.

<sup>47</sup> Amanda Third and others, 'Young and Online: Children's Perspectives on Life in the Digital Age (The State of the World's Children 2017 Companion Report)' (2017) <https://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws%3A44562/>.

<sup>48</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard' (n 32).

<sup>49</sup> Karl Hanson and Olga Nieuwenhuys, Reconceptualizing Children's Rights in International Development: Living Rights, Social Justice, Translations (Cambridge Univ Press 2013) <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:91151>.

<sup>50</sup> Livingstone, Lansdown and Third (n 46).

οι φωνές των παιδιών πρέπει επίσης να ακουστούν και να εξεταστούν για το πώς πρέπει να λειτουργούν τα δικαιώματά τους ή να εφαρμοστούν στην ψηφιακή εποχή. Τα παιδιά πρέπει να είναι σε θέση να μοιράζονται τις απόψεις τους σχετικά με τον τρόπο προστασίας των δικαιωμάτων τους στην πράξη, ποια μέτρα βρίσκουν πατερναλιστικά, τι είδους προτεραιότητες και τι είδους προσδοκίες έχουν σχετικά με τους ρόλους των διαφόρων εμπλεκόμενων παραγόντων (δηλ. Κράτος, ιδιωτικοί φορείς, γονείς, σχολεία, τα ίδια). Όπως προαναφέρθηκε, το Άρθρο 12 CRC απαιτεί να ζητείται η γνώμη των παιδιών όχι μόνο κατά την ανάπτυξη της νομοθεσίας ή πολιτικών (π.χ. πρωτοβουλίες για την προώθηση της ασφαλούς χρήσης ψηφιακών μέσων), αλλά και κατά τη δημιουργία υπηρεσιών και άλλων μέτρων σχετικά με τα ψηφιακά μέσα και τις ΤΠΕ, και ως εκ τούτου από τη βιομηχανία.<sup>51</sup> Πράγματι, οι εταιρείες διαδικτύου πρέπει επίσης να συμβουλευονται παιδιά όταν αναπτύσσουν υπηρεσίες ή προϊόντα για αυτά.<sup>52</sup>

## 2.2 Υφιστάμενα μοντέλα/μέθοδοι για ουσιαστική συμμετοχή

Με την πάροδο των ετών, έχει αναπτυχθεί μια πλούσια ποικιλία μοντέλων και μεθόδων για ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών.<sup>53</sup> Αντί να προσφέρει μια ολοκληρωμένη επισκόπηση αυτής της έρευνας, η ενότητα αυτή εστιάζει σε μία μόνο μικρή αλλά σημαντική επιλογή. Προσδιορίζει ορισμένες αρχές που συμβάλλουν στην αποτελεσματική και ουσιαστική συμμετοχή, και οι οποίες τροφοδοτούν τις κατευθυντήριες γραμμές των βέλτιστων πρακτικών.

### 2.2.1. Το Μοντέλο Lundy για τη Συμμετοχή των Παιδιών

Το μοντέλο με τις περισσότερες αναφορές για τη σύλληψη του δικαιώματος συμμετοχής, όπως ορίζεται στο Άρθρο 12 CRC είναι το μοντέλο συμμετοχής των παιδιών Lundy, το οποίο αναπτύχθηκε από την καθηγήτρια Laura Lundy του Πανεπιστημίου Queen's του Μπέλφαστ. Σύμφωνα με το μοντέλο της Lundy, η επιτυχής εφαρμογή του Άρθρου 12 CRC απαιτεί να λαμβάνονται υπόψη οι επιπτώσεις τεσσάρων αλληλένδετων στοιχείων. Πιο συγκεκριμένα, η Lundy βλέπει αυτά τα στοιχεία ως τέσσερα διακριτά βήματα στην υλοποίηση του δικαιώματος συμμετοχής.

Πρώτον, υπάρχει το στοιχείο του **χώρου**, το οποίο απαιτεί να δοθούν στα παιδιά ασφαλείς, χωρίς αποκλεισμούς ευκαιρίες να σχηματίζουν και να εκφράζουν τις απόψεις τους. Αυτό σημαίνει όχι μόνο ότι δημιουργούνται ασφαλή, φιλικά προς τα παιδιά και κατάλληλα για την ηλικία φυσικά περιβάλλοντα, αλλά και ένας ασφαλής συναισθηματικά χώρος. Τα παιδιά πρέπει να αισθάνονται ελεύθερα και να μην φοβούνται από τις αρνητικές επιπτώσεις της ανταλλαγής των απόψεών τους.<sup>54</sup> Παράγοντες που συμβάλλουν σε ασφαλείς χώρους είναι η θετική φιλική στάση του συντονιστή των συνεδριών ή των διαβουλεύσεων, ο οποίος θα πρέπει να διαθέτει ιδιαίτερες δεξιότητες και την ικανότητα να

<sup>51</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'Report of the 2014 Day of General Discussion "Digital Media and Children's Rights"' (n 8) 22.

<sup>52</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment' (n 5) 25

<sup>53</sup> Gerison Landsdown, 'Conceptual Framework for Measuring Outcomes of Adolescent Participation' (UNICEF 2018) <https://www.unicef.org/media/59006/file>.

<sup>54</sup> 4 Laura Lundy, "'Voice' Is Not Enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child' (2007) 33 British Educational Research Journal 927.

χτίσει μια αξιόπιστη σχέση με τους συμμετέχοντες.<sup>55</sup> Η δημιουργία ενός ασφαλούς χώρου θα μπορούσε επίσης να περιλαμβάνει την προσαρμογή μιας συνάντησης στις προτιμήσεις ενός παιδιού και τη διασφάλιση ότι υπάρχει καλή προετοιμασία για το παιδί εκ των προτέρων.<sup>56</sup>

Δεύτερον, υπάρχει το στοιχείο της **φωνής**, το οποίο απαιτεί τα παιδιά να διευκολύνονται να εκφράζουν τις απόψεις τους. Αυτό συνεπάγεται ότι παρέχονται στα παιδιά οι πληροφορίες που χρειάζονται για να μπορούν να διαμορφώσουν μια άποψη, ότι ενημερώνονται πως η συμμετοχή είναι εθελοντική και ότι τους έχουν δοθεί πολλές επιλογές για να διαλέξουν πώς θα ήθελαν να εκφραστούν.

Το τρίτο στοιχείο είναι το **κοινό**, που απαιτεί οι απόψεις των παιδιών να κοινοποιούνται σε κάποιον που έχει την ευθύνη να τις ακούσει. Με άλλα λόγια, αυτό σημαίνει ότι οι απόψεις και οι συστάσεις που εκφράζονται από τα παιδιά φτάνουν στο σωστό κοινό, στο οποίο έχει ανατεθεί το καθήκον να ενεργήσει βάσει των απόψεων και των ιδεών των παιδιών.

Τέλος, το τέταρτο στοιχείο του Άρθρου 12 CRC είναι η **επιρροή**, η οποία απαιτεί την πραγματική εφαρμογή των απόψεων των παιδιών.<sup>57</sup> Αυτό συνεπάγεται ότι πρέπει να υπάρχουν διαδικασίες που να εξασφαλίζουν ότι οι απόψεις τους λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από εκείνους που έχουν την ισχύ για αλλαγή. Πρέπει επίσης να παρέχεται στα παιδιά ανατροφοδότηση που να εξηγεί το αποτέλεσμα της συμμετοχής τους, τον τρόπο με τον οποίο ελήφθησαν υπόψη οι απόψεις τους και τους λόγους λήψης των αποφάσεων.

Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται ερωτήματα που μπορούν να καθοδηγήσουν τη συμμετοχή των παιδιών και βασικά στοιχεία του Άρθρου 12 CRC, τα οποία είναι επίσης σχετικά για την δημιουργία διαβουλευσεων ή ερευνών με παιδιά:

<sup>55</sup> Danielle Kennan, Bernadine Brady and Cormac Forkan, 'Space, Voice, Audience and Influence: The Lundy Model of Participation (2007) in Child Welfare Practice' (2019) 31 Practice 205.

<sup>56</sup> Ibid.

<sup>57</sup> Lundy (n 55).

<b>Χώρος</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Πώς θα διασφαλίσετε ότι τα παιδιά και οι νέοι εμπλέκονται όσο το δυνατόν νωρίτερα;</li> <li>• Πώς θα διατηρηθεί ενδιαφέρον στη συμμετοχή τους;</li> <li>• Πώς θα εμπλακούν αυτοί που έχουν επηρεαστεί ή ενδέχεται να επηρεαστούν άμεσα από το θέμα;</li> <li>• Ποια μέτρα θα ληφθούν για να διασφαλιστεί ότι η διαδικασία είναι περιεκτική και εύκολα προσβάσιμη;</li> <li>• Πώς θα υποστηρίζονται για να αισθάνονται ασφαλή και άνετα να εκφράζονται;</li> <li>• Ποια υποστήριξη θα δοθεί σε όσους αισθανθούν ανήσυχoi, αναστατωμένοι ή άβολα;</li> </ul>
<b>Φωνή</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Έχετε κάνει μια σαφή λίστα με τα θέματα στα οποία θέλετε να ακούσετε τις απόψεις των παιδιών και των νέων;</li> <li>• Πώς θα διασφαλίσετε ότι η ουσία της διαδικασίας παραμένει στα θέματα που προσδιόρισate;</li> <li>• Πώς θα γνωρίζουν ότι η συμμετοχή είναι εθελοντική και ότι μπορούν να αποσυρθούν ανά πάσα στιγμή;</li> <li>• Πώς θα τους υποστηρίξετε να εκφράσουν τις απόψεις τους, συμπεριλαμβάνοντας πληροφορίες κατάλληλες για την ηλικία τους;</li> <li>• Πώς θα διασφαλίσετε ότι τους παρέχεται μια σειρά από τρόπους έκφρασης που ταιριάζουν καλύτερα στις ανάγκες και τις επιλογές τους;</li> <li>• Πώς θα τους επιτρέψει η διαδικασία να εντοπίσουν θέματα που θέλουν να συζητήσουν;</li> </ul>
<b>Κοινό</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Πώς θα γνωρίζουν τα παιδιά και οι νέοι σε ποιον, πώς και πότε θα κοινοποιηθούν οι απόψεις τους;</li> <li>• Πώς θα αποδείξετε τη δέσμευσή σας να ενημερώνεστε και να λαμβάνετε υπόψη τις απόψεις τους;</li> <li>• Πώς θα προσδιορίσετε και θα εμπλέξετε σχετικούς υπεύθυνους λήψης αποφάσεων (εκείνους που είναι υπεύθυνοι να κάνουν την αλλαγή);</li> <li>• Πώς και πότε θα καταρτιστεί μια αναφορά/καταγραφή και μια περίληψη των απόψεών τους σε γλώσσα φιλική προς τα παιδιά ή τους νέους;</li> <li>• Πώς θα τους διαβεβαιώσετε ότι οι απόψεις τους καταγράφονται με ακρίβεια;</li> <li>• Ποιος σχεδιασμός υπάρχει για να τους υποστηρίξει να διαδραματίσουν ρόλο στην επικοινωνία των δικών τους απόψεων;</li> </ul>
<b>Επιρροή</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Πώς θα ενημερώνονται παιδιά και νέοι για τη δυνατότητα που έχουν (αντιλαμβανόμενων των περιορισμών) να επηρεάσουν τη λήψη αποφάσεων;</li> <li>• Πώς θα τους δοθεί κατάλληλη και προσιτή για την ηλικία τους ανατροφοδότηση σε καίρια σημεία κατά την ανάπτυξη μιας υπηρεσίας ή πολιτικής;</li> <li>• Ποια είναι τα σχέδιά σας για να βεβαιωθείτε ότι οι απόψεις των παιδιών και των νέων επηρεάζουν τις αποφάσεις;</li> </ul>



	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Πώς θα τους δοθεί κατάλληλη και προσιτή για την ηλικία τους ανατροφοδότηση που θα εξηγεί εγκαίρως για τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκαν οι απόψεις τους και τους λόγους για τις αποφάσεις που ελήφθησαν;</li> <li>• Πώς θα διασφαλίσετε ότι τους παρέχονται ευκαιρίες για αξιολόγηση της διαδικασίας καθ' όλη τη διάρκεια;</li> </ul>
--	--

Πίνακας 1: Στοιχεία σχεδιασμού της συμμετοχής των παιδιών βασισμένη στο μοντέλο Lundy, πηγή: [https://hubnanoq.ie/wp-content/uploads/2021/04/5611-Hub\\_na\\_nOq-planning\\_checklist.pdf](https://hubnanoq.ie/wp-content/uploads/2021/04/5611-Hub_na_nOq-planning_checklist.pdf).

2.2.2 Γενικό Σχόλιο Επιτροπής CRC Αρ. 12 (2009) σχετικά με το Δικαίωμα του Παιδιού να Ακούγεται

Ένα δεύτερο μοντέλο για τη συμμετοχή των παιδιών μπορεί να βρεθεί στο Γενικό Σχόλιο Αρ. 12 της Επιτροπής CRC, το οποίο παρέχει περαιτέρω καθοδήγηση σχετικά με το τι συνεπάγεται το δικαίωμα συμμετοχής των παιδιών.<sup>58</sup> Πρώτα απ' όλα, το Άρθρο 12 CRC απαιτεί να δίνεται βάρος στις απόψεις των παιδιών ανάλογα με την ηλικία και το επίπεδο ωριμότητας τους. Με άλλα λόγια, εάν το παιδί είναι πιο ώριμο, οι απόψεις του θα έχουν αυξημένη βαρύτητα, για παράδειγμα στην αξιολόγηση των συμφερόντων του.<sup>59</sup> Ο Eekelaar υποστηρίζει ότι βασικός στόχος της αρχής είναι «να φέρει ένα παιδί στο κατώφλι της ενηλικίωσης με τις μέγιστες ευκαιρίες για τη διαμόρφωση και επιδίωξη στόχων ζωής οι οποίοι είναι όσο το δυνατόν περισσότερο αυτόνομες επιλογές».<sup>60</sup> Αυτό δεν συνεπάγεται πλήρη ανάθεση των αποφάσεων στο παιδί, αλλά περισσότερο επιδιώκει να επιτρέψει στα παιδιά να λαμβάνουν αποφάσεις σε ελεγχόμενες συνθήκες, προκειμένου να βελτιώσουν τις ικανότητές τους για ώριμες επιλογές.<sup>61</sup> Δεύτερον, τα παιδιά θα συμμετάσχουν πιο αποτελεσματικά με την υποστήριξη κατάλληλων ενηλίκων.<sup>62</sup> Αυτό συνδέεται με το δικαίωμά τους να λαμβάνουν καθοδήγηση από ενήλικες κατά την άσκηση των δικαιωμάτων τους σύμφωνα με το Άρθρο 5 CRC. Η συμμετοχή θα πρέπει να είναι εθελοντική και θα πρέπει να είναι ξεκάθαρο στα παιδιά ότι πρέπει να συμμετέχουν μόνο εάν το επιθυμούν. Το πλαίσιο για τη συμμετοχή θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο φιλικό προς τα παιδιά,<sup>63</sup> με όσο το δυνατόν λιγότερη τυπικότητα, και ο χώρος που τους προσφέρεται θα πρέπει να είναι ασφαλής.<sup>64</sup> Επιπλέον, η συμμετοχή μπορεί να περιλαμβάνει όλες τις μορφές έκφρασης, «είτε προφορικά, γραπτά ή εκτυπωμένα, με τη μορφή τέχνης, ή μέσω οποιουδήποτε άλλου μέσου της επιλογής του παιδιού».<sup>65</sup>

Η Επιτροπή CRC υπογραμμίζει επίσης ότι δεν υπάρχει όριο ηλικίας στο Άρθρο 12 και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να μπορούν να συμμετέχουν και πολύ μικρά παιδιά. Η έρευνα δείχνει, για παράδειγμα, ότι τα παιδιά είναι σε θέση να αναπτύξουν απόψεις από πολύ μικρή

<sup>58</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard' (n 32).

<sup>59</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 14 (2013) on the Right of the Child to Have His or Her Best Interests Taken as a Primary Consideration (Art. 3, Para .1)' (2013).

<sup>60</sup> John Eekelaar, 'The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism' (1994) 8 International Journal of Law, Policy and the Family 42, 53.

<sup>61</sup> V. Morrow (2004) 15 Kings College Law Journal. as cited by Michael Freeman, Article 3: The Best Interests of the Child (2007) 7.

<sup>62</sup> Michael Freeman, A Magna Carta for Children? Rethinking Children's Rights (1st edn, Cambridge University Press 2019) 390.

<sup>63</sup> Freeman (n 63).

<sup>64</sup> Article 19 CRC.

<sup>65</sup> Articles 12 CRC and 13 CRC (children's right to freedom of expression).

ηλικία, ακόμη και όταν δεν είναι ακόμη σε θέση να τις εκφράσουν προφορικά.<sup>66</sup> Επομένως, όταν ασκείται το δικαίωμα της συμμετοχής, θα πρέπει να υπάρχει περιθώριο για την εξέταση μή λεκτικών και λεκτικών μορφών επικοινωνίας, όπως παιχνίδι, γλώσσα του σώματος, εκφράσεις του προσώπου, σχέδιο και ζωγραφική.<sup>67</sup>

Προκειμένου η συμμετοχή των παιδιών να είναι αποτελεσματική, ηθική, συστηματική και βιώσιμη, η Επιτροπή CRC σκιαγραφεί **εννέα βασικές προϋποθέσεις ποιότητας** οι οποίες θα πρέπει να αντικατοπτρίζονται σε όλες τις δραστηριότητες και τις διαδικασίες στις οποίες συμμετέχουν παιδιά, συμπεριλαμβανομένων των διαβουλεύσεων ή των ερευνητικών έργων που συνεργάζονται με παιδιά.<sup>68</sup> Παρακάτω παρατίθενται αυτές οι βασικές προϋποθέσεις και ερμηνεύονται στο πλαίσιο των διαβουλεύσεων ή της έρευνας:

<b>Διαφάνεια και ενημέρωση</b>	Όσοι είναι υπεύθυνοι για το έργο της διαβούλευσης/έρευνας θα πρέπει να διασφαλίσουν ότι το παιδί ενημερώνεται για τα δικαιώματά του, λαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τις επιλογές ανταλλαγής απόψεων και λαμβάνει σχόλια σχετικά με το αποτέλεσμα. Σε σχέση με αυτό, δεν είναι απαραίτητο το παιδί να έχει πλήρη γνώση όλων των πτυχών του θέματος που το αφορούν, αλλά να έχει επαρκή κατανόηση για να διαμορφώσει κατάλληλα τις απόψεις του για το θέμα.
<b>Εθελοντική συμμετοχή</b>	Τα παιδιά θα πρέπει να μπορούν να εκφράζουν τις απόψεις τους ελεύθερα, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να είναι απαλλαγμένα από αδικαιολόγητη επιρροή ή πίεση. Προτού συμμετάσχουν, θα πρέπει να ενημερωθούν ότι μπορούν να σταματήσουν τη συμμετοχή τους σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας διαβούλευσης.
<b>Σεβασμός</b>	Οι απόψεις των παιδιών πρέπει να αντιμετωπίζονται με σεβασμό και να τους δίνεται η ευκαιρία να ξεκινήσουν τις δικές τους ιδέες και δραστηριότητες. Όλοι οι συμμετέχοντες στη διαβούλευση πρέπει επίσης να σέβονται ο ένας τον άλλον και τις ιδέες τρίτων.
<b>Συνάφεια</b>	Τα παιδιά θα πρέπει να κληθούν να συμμετάσχουν σε θέματα που έχουν πραγματική σημασία για τη ζωή τους και τα οποία θα τους επιτρέψουν να αντλήσουν γνώση, δεξιότητες και ικανότητες. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει στις διαβουλεύσεις να υπάρχει περιθώριο για να επισημάνουν και να ασχοληθούν με θέματα που τα ίδια αναγνωρίζουν ως συναφή και σημαντικά.
<b>Φιλικό προς τα παιδιά</b>	Οι μέθοδοι εργασίας, τα μέσα έκφρασης που μπορούν να επιλέξουν τα παιδιά και η μορφή των διαβουλεύσεων θα πρέπει να προσαρμόζεται στις ικανότητες των συμμετεχόντων παιδιών, πράγμα που σημαίνει ότι ενδέχεται να απαιτούνται διαφορετικά επίπεδα υποστήριξης ή συμμετοχής για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες. Θα πρέπει να υπάρχει επαρκής χρόνος και πόροι για να διασφαλιστεί ότι τα παιδιά είναι

<sup>66</sup> Gerison Lansdown, *The Evolving Capacities of the Child* (Florence 2005)

<sup>67</sup> UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard' (n 32)

<sup>68</sup> *ibid.*

	επαρκώς προετοιμασμένα και έχουν την εμπιστοσύνη και την δυνατότητα να συνεισφέρουν στις απόψεις τους.
<b>Συλλογικότητα</b>	Η συμμετοχή θα πρέπει να είναι χωρίς αποκλεισμούς και όλα τα παιδιά θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ίσα. Όσον αφορά συγκεκριμένες ομάδες παιδιών που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν δυσκολίες, θα πρέπει να προβλεφθούν ειδικά μέτρα ή τρόποι επικοινωνίας προκειμένου να διευκολυνθεί η συμμετοχή τους.
<b>Υποστήριξη</b>	Προκειμένου να διασφαλιστεί η ουσιαστική και αποτελεσματική συμμετοχή των παιδιών, οι ενήλικοι συντονιστές των διαβουλεύσεων ή της έρευνας χρειάζονται προετοιμασία, δεξιότητες και υποστήριξη.
<b>Ασφάλεια</b>	Τα παιδιά δεν πρέπει να εκτίθενται σε καταστάσεις που τα καθιστούν ευάλωτα. Οι ενήλικες που συντονίζουν τις διαβουλεύσεις ή την έρευνα έχουν ευθύνη απέναντι στους συμμετέχοντες τα παιδιά να ελαχιστοποιήσουν τους κινδύνους για βία, εκμετάλλευση ή οποιαδήποτε άλλη αρνητική συνέπεια της συμμετοχής τους.
<b>Υπευθυνότητα</b>	Η δέσμευση για παρακολούθηση και αξιολόγηση είναι απαραίτητη. Τα παιδιά πρέπει να ενημερώνονται σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο εξετάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν οι απόψεις τους και πρέπει να τους δίνεται η ευκαιρία να συμμετέχουν σε διαδικασίες ή δραστηριότητες παρακολούθησης.

### 2.2.3 Εννοιολογικό πλαίσιο της UNICEF για τη Μέτρηση των Αποτελεσμάτων της Συμμετοχής Εφήβων

Εκτός από τα μοντέλα που εστιάζουν σε παιδιά όλων των ηλικιών, η UNICEF έχει αναπτύξει ένα ειδικό εργαλείο για εφήβους (την ηλικιακή ομάδα παιδιών μεταξύ 10-19 ετών). Ο λόγος για αυτό είναι ότι η εφηβεία είναι μια περίοδος κατά την οποία τα παιδιά συνήθως γίνονται πιο ανεξάρτητα και κινούνται πέρα από τα όρια της οικογένειας, διευρύνουν τα δικά τους κοινωνικά δίκτυα και εκτίθενται σε νέες πολιτιστικές επιρροές.<sup>69</sup> Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, τείνουν επίσης να ασχολούνται πιο ενεργά με την άσκηση των δικαιωμάτων τους και έχουν μεγαλύτερη επιρροή στις αποφάσεις για θέματα που τα αφορούν. Βασιζόμενο στις εξελισσόμενες ικανότητες του παιδιού, το Άρθρο 12 CRC αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία, απαιτώντας ενίσχυση της συμμετοχής των εφήβων.<sup>70</sup> Όπως αναφέρθηκε, το Γενικό Σχόλιο Αρ. 12 απαιτεί διαφορετικούς τρόπους συμμετοχής σε διαφορετικά περιβάλλοντα, και πιο συγκεκριμένα διαφορετικά επίπεδα υποστήριξης και τρόπους ενημέρωσης.<sup>71</sup> Το πλαίσιο αναγνωρίζει την ανάγκη για ένα κατάλληλο περιβάλλον για συμμετοχή (βλ. «χώρος» στο μοντέλο Lundy). Αυτό συνεπάγεται ότι το δικαίωμα να ακούγονται τα παιδιά υποστηρίζεται από νομοθετικά και πολιτικά έγγραφα, έτσι ώστε να διασφαλίζεται αποτελεσματικά. Οι ευκαιρίες συμμετοχής πρέπει να ενσωματωθούν στη διαδικασία χάραξης πολιτικής και να θεσμοθετηθούν, αντί να διοργανώνονται εφάπαξ

<sup>69</sup> Lansdown, 'Conceptual Framework for Measuring Outcomes of Adolescent Participation' (n 54).

<sup>70</sup> *ibid*, UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard' (n 32).

<sup>71</sup> Lansdown, 'Conceptual Framework for Measuring Outcomes of Adolescent Participation' (n 54).

διαβουλεύσεις. Η ευαισθητοποίηση των εφήβων σχετικά με τα δικαιώματά τους και η διδασκαλία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σχολεία παίζει επίσης σημαντικό ρόλο εδώ. Οι ενήλικες που είναι υπεύθυνοι για τον συντονισμό της συμμετοχής στην πράξη θα πρέπει επίσης να λαμβάνουν την απαραίτητη εκπαίδευση, προκειμένου να ενθαρρύνουν τους εφήβους να ξεπεράσουν τους φόβους τους, να εκφράσουν τις απόψεις τους και να συμμετέχουν με ουσιαστικό τρόπο.<sup>72</sup>

Το εννοιολογικό πλαίσιο για τη μέτρηση των αποτελεσμάτων της συμμετοχής των εφήβων περιέχει διαφορετικούς τρόπους συμμετοχής, με διαφορετικούς βαθμούς ενδυνάμωσης και επιρροής, αλλά οι οποίοι είναι εξίσου νόμιμοι και κατάλληλοι σε διαφορετικά πλαίσια. Εάν αυτοί οι τρόποι συμμετοχής συνάδουν με τα χαρακτηριστικά του μοντέλου Lundy (δηλαδή χώρο, φωνή, κοινό, επιρροή) και τις εννέα βασικές απαιτήσεις ποιότητας που καθορίζονται από την Επιτροπή CRC, τότε μπορούν να θεωρηθούν σύμφωνα με τα δικαιώματα των παιδιών. Ένας πρώτος τρόπος συμμετοχής είναι η **συμβουλευτική συμμετοχή**, η οποία διευθύνεται και διαχειρίζεται από ενήλικες και δεν επιτρέπει την από κοινού ή την μεταφορά της ευθύνης λήψης αποφάσεων. Αυτός ο τρόπος συμμετοχής αναγνωρίζει ότι οι έφηβοι έχουν συγκεκριμένες γνώσεις, εμπειρίες και προοπτικές που θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν στην λήψη αποφάσεων από τους ενήλικες.<sup>73</sup> Η διαβούλευση είναι το κατάλληλο μέσο συμμετοχής των εφήβων κατά την ανάπτυξη νομοθεσίας, πολιτικής ή υπηρεσιών. Παραδείγματα περιλαμβάνουν διαδικτυακές έρευνες και προγράμματα προβολής. Αυτός ο τρόπος συμμετοχής μπορεί να έχει νόημα μόνο εάν οι απόψεις που συνεισφέρουν οι έφηβοι λαμβάνονται σοβαρά υπόψη και εάν παρέχονται κατάλληλες επεξηγήσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο έχουν ληφθεί υπόψη αυτές οι απόψεις. Ένας δεύτερος τρόπος συμμετοχής για τους εφήβους, είναι η **συνεργατική συμμετοχή**. Αυτή η λειτουργία παρέχει μεγαλύτερο βαθμό συνεργασίας μεταξύ εφήβων και ενηλίκων και επιτρέπει την ενεργό συμμετοχή των εφήβων. Επιτρέπει επίσης την από κοινού λήψη αποφάσεων με τους ενήλικες, και έτσι οι έφηβοι μπορούν να επηρεάσουν τόσο τη διαδικασία όσο και τα αποτελέσματα της διαβούλευσης. Οι διαβουλεύσεις μπορούν να γίνουν συνεργατικά με τους εφήβους (1) επιτρέποντάς τους να εντοπίσουν τις ερωτήσεις και το πεδίο εφαρμογής τους · (2) συμβολή στη μεθοδολογία · (3) τους υποστηρίζει ώστε να αναλάβουν ρόλο ερευνητών · (4) συμμετοχή τους σε συζητήσεις σχετικά με τα αποτελέσματα, τον αντίκτυπο και τις συνέπειες για το μέλλον · (5) συμμετοχή τους στη διάδοση των αποτελεσμάτων.<sup>74</sup> Τέλος, υπάρχει η **συμμετοχή καθοδηγούμενη από εφήβους** όπου οι έφηβοι έχουν το χώρο και τις δυνατότητες να θέσουν τη δική τους ατζέντα. Αυτός ο τρόπος συμμετοχής προσφέρει μεγαλύτερη ενδυνάμωση και επιρροή στους εφήβους από τους δύο προηγούμενους. Οι ενήλικες είναι διαμεσολαβητές, προσφέροντας πόρους, καθοδήγηση, επαφές, κ.λπ. Το ψηφιακό περιβάλλον προσφέρει εξαιρετικές ευκαιρίες για αυτόν τον τρόπο συμμετοχής, για παράδειγμα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που επιτρέπουν στους εφήβους να επεκτείνουν το δίκτυό τους, να αλληλεπιδρούν με άλλους πιο εύκολα και με μικρότερη ανάγκη υποστήριξης από ενήλικες.<sup>75</sup>

<sup>72</sup> Lansdown, 'Conceptual Framework for Measuring Outcomes of Adolescent Participation' (n 54).

<sup>73</sup> *ibid.*

<sup>74</sup> *ibid.*

<sup>75</sup> *ibid.*

Το πλαίσιο στη συνέχεια προσδιορίζει τέσσερις ομάδες πιθανών αποτελεσμάτων της συμμετοχής των εφήβων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ενδυνάμωση και επιρροή. Οι ομάδες αυτές αποτελούν τη βάση για τους δείκτες βάσει των οποίων θα αποτιμηθούν τα αποτελέσματα της συμμετοχής των εφήβων. Ο παρακάτω πίνακας παραθέτει καθοδηγητικές ερωτήσεις για την αποτίμηση των αποτελεσμάτων της συμμετοχής των εφήβων, οι οποίες από κοινού αποτελούν σημείο αναφοράς για την ουσιαστική συμμετοχή τους (δηλαδή συμβάλλει στην ενδυνάμωση των εφήβων και τους δίνει τη δυνατότητα να επηρεάζουν θέματα που τους αφορούν):

<b>Αίσθηση αυτοπεποίθησης, αυτοεκτίμησης, αποτελεσματικότητας</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Πιστεύουν οι έφηβοι ότι αξίζει να εισακουστούν οι απόψεις τους;</li> <li>• Αισθάνονται οι έφηβοι αποδεκτοί και χαίρουν εκτίμησης στο πλαίσιο της διαδικασίας διαβούλευσης/έρευνας;</li> <li>• Αισθάνονται οι έφηβοι ότι μπορούν να κάνουν τη διαφορά στον κόσμο;</li> <li>• Γνωρίζουν οι έφηβοι τα δικαιώματά τους;</li> <li>• Οι έφηβοι έχουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία διαβούλευσης/έρευνας;</li> </ul>
<b>Η εμπειρία του να ακούγεται και να σε αντιμετωπίζουν με σοβαρότητα</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Πιστεύουν οι έφηβοι ότι αντιμετωπίζονται με σοβαρότητα κατά τη διάρκεια της διαδικασίας διαβούλευσης/έρευνας;</li> <li>• Ενθαρρύνονται οι έφηβοι να εκφράσουν τις απόψεις τους;</li> <li>• Αισθάνονται οι έφηβοι ότι αντιμετωπίζονται με σεβασμό;</li> </ul>
<b>Λήψη αποφάσεων</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Μπορούν οι έφηβοι να αποφασίσουν ελεύθερα να συμμετάσχουν στη διαδικασία διαβούλευσης/έρευνας;</li> <li>• Είναι ελεύθεροι οι έφηβοι να αναλάβουν υπεύθυνο ρόλο στη διαδικασία;</li> </ul>
<b>Πολιτική/δημόσια συμμετοχή</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Πιστεύουν οι έφηβοι ότι η διαβούλευση/έρευνα έχει αντίκτυπο στους σχετικούς φορείς χάραξης πολιτικής;</li> </ul>

Πίνακας 2: Προσαρμοσμένο από το εννοιολογικό πλαίσιο του μοντέλου της UNICEF's για την αποτίμηση των αποτελεσμάτων της συμμετοχής των εφήβων, πηγή:  
<https://www.unicef.org/media/59006/file>.

#### 2.2.4 Ακούω-Πράττω-Αλλάζω - Εγχειρίδιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη συμμετοχή των παιδιών

Τέλος, το Συμβούλιο της Ευρώπης παρουσίασε ένα Εγχειρίδιο για επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά σχετικά με τη συμμετοχή των παιδιών.<sup>76</sup> Το Εγχειρίδιο είναι ένα πιο πρακτικό εργαλείο για την υποστήριξη των επαγγελματιών στην εφαρμογή του Άρθρου 12 CRC. Πρώτα απ' όλα, σύμφωνα με τα μοντέλα που αναφέρθηκαν παραπάνω, το Εγχειρίδιο υπογραμμίζει ότι η ουσιαστική συμμετοχή δεν πρέπει να είναι μια εφάπαξ εκδήλωση, αλλά μάλλον μια **κυλιόμενη διαδικασία** που ενθαρρύνει ενήλικες και παιδιά να συνεργάζονται

<sup>76</sup> Anne Crowley, Cath Larkins and Luis Manuel Pinto, 'Listen – Act – Change, Council of Europe Handbook on Children's Participation' (Council of Europe 2020) <https://rm.coe.int/publication-handbook-on-children-s-participationeng/1680a14539>.

σε κάθε επίπεδο. Αυτό είναι απαραίτητο για να τεθούν σε δράση ιδέες χώρου, φωνής, κοινού και επιρροής (πρβλ. Lundy Model). Πιο συγκεκριμένα, μια τέτοια διαδικασία θα πρέπει να περιλαμβάνει επαναλαμβανόμενους κύκλους (1) σχεδιασμού και προετοιμασίας, (2) σύνδεσης με παιδιά · (3) προσδιορισμού ζητημάτων και προτεραιοτήτων · (4) διερεύνησης των απόψεων των παιδιών · (5) ανάληψης δράσης · (6) ενεργειών παρακολούθησης · (7) προβληματισμού, αξιολόγησης και έναρξης της διαδικασίας εκ νέου.<sup>77</sup>

Στο στάδιο της προετοιμασίας θα υπάρχει κάποιος σχεδιασμός για το πώς οι απόψεις και οι ιδέες των παιδιών μπορούν να παρουσιαστούν καλύτερα και να χρησιμοποιηθούν ως στοιχεία που θα συμβάλουν στην αλλαγή. Στα παιδιά θα πρέπει επίσης να παρέχονται πληροφορίες σχετικά με τα σχόλια που θα λάβουν, συμπεριλαμβανομένης της ημερομηνίας, της μορφής που θα έχουν και τυχόν μετέπειτα ενέργειες στις οποίες θα πρέπει να προβούν τα παιδιά. Ως βέλτιστη πρακτική, το Εγχειρίδιο αναφέρει ότι η διαδικασία συμμετοχής επιτρέπει σε παιδιά και ενήλικες να συνεργάζονται σε επιλεγμένα θέματα.<sup>78</sup>

Σχετικά με το πώς θα γίνει η σύνδεση με τα παιδιά, είναι σημαντικό να αποφασιστούν οι τρόποι με τους οποίους τα παιδιά θα κληθούν να συμμετάσχουν. Για να είναι η διαδικασία χωρίς αποκλεισμούς, θα πρέπει να υποστηρίζεται από ποικιλία προσεγγίσεων (π.χ. δια ζώσης, μέσω επαφών και δικτύων, μέσω υπηρεσιών, υφιστάμενων φόρουμ και συμβουλίων, μέσω διαδικτύου, όπως και με τη χρήση μέσων κοινωνικής δικτύωσης).<sup>79</sup> Επιπλέον, είναι ζωτικής σημασίας να διατηρηθεί το ενδιαφέρον των παιδιών καθώς και να τους επιτραπεί να εκφράσουν τις απόψεις τους. Το Εγχειρίδιο συνιστά να υπάρχει δημιουργικότητα και να επιλέγονται ομαδικές δραστηριότητες οι οποίες είναι διασκεδαστικές και βοηθάνε (π.χ. δράσεις γνωριμίας, παιχνίδια και άλλες δραστηριότητες), καθώς και να υπάρχει προγραμματισμός για πολλά διαλείμματα.

Στο τρίτο στάδιο, ο προσδιορισμός των θεμάτων και των προτεραιοτήτων μπορεί να πραγματοποιηθεί ανάλογα με τον τρόπο συμμετοχής. Οι ενήλικες μπορούν να θέσουν και να δώσουν προτεραιότητα σε θέματα που θέλουν να συζητήσουν τα παιδιά (συμβουλευτική), να προτείνουν θέματα αφήνοντας στα παιδιά το χώρο να παρουσιάσουν τις δικές τους προτεραιότητες (συνεργασία), και τέλος να διευκολύνουν τα παιδιά να εντοπίσουν δικά τους θέματα και προτεραιότητες. Σε σχέση με τις δύο τελευταίες προσεγγίσεις, το Εγχειρίδιο αναφέρει την «χαρτογράφηση της κοινότητας» ως παράδειγμα καλής πρακτική. Αυτή η δραστηριότητα επιτρέπει στα παιδιά να φτιάξουν έναν χάρτη της κοινότητάς τους, μιας υπηρεσίας ή ακόμη και ενός κτηρίου, στα οποία θα πρέπει να επισημάνουν τα μέρη ή τα αντικείμενα που θα ήθελαν να αλλάξουν.<sup>80</sup> Μια τέτοια δραστηριότητα επιτρέπει στα παιδιά να ιεραρχήσουν τα θέματα που θα ήθελαν να διερευνήσουν περαιτέρω.

<sup>77</sup> Cath Larkins, Johanna Kiili and Kati Palsanen, 'A Lattice of Participation: Reflecting on Examples of Children's and Young People's Collective Engagement in Influencing Social Welfare Policies and Practices' (2014) 17 European Journal of Social Work 718.

<sup>78</sup> Crowley, Larkins and Pinto (n 77).

<sup>79</sup> ibid 44.

<sup>80</sup> For more information and examples of Community Mapping, see ibid 47

Στο τέταρτο στάδιο της διαδικασίας, εξετάζονται οι απόψεις των παιδιών. Σε αυτό το στάδιο είναι σημαντικό να αναλογιστούμε τις μεθόδους και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων τα παιδιά μπορούν να επικοινωνήσουν τις ιδέες τους. Το Εγχειρίδιο συνιστά να ξεκινήσετε από μερικές γενικές ερωτήσεις για να καθοδηγήσετε τη συζήτηση ή από μια δημιουργική δραστηριότητα μέσω της οποίας τα παιδιά θα μπορέσουν να εκφράσουν τις ιδέες τους.<sup>81</sup> Αυτό το στάδιο πρέπει να είναι ευχάριστο και θα πρέπει να υπάρχει και χρόνος ενδιάμεσα για κάτι διασκεδαστικό. Ως εκ τούτου, συνιστάται στους συντονιστές να έχουν αίσθηση του χιούμορ, να είναι χαλαροί και δημιουργικοί και να συμμετέχουν στις δραστηριότητες. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί σε παιδιά που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες ή των οποίων η φωνή σπάνια ακούγεται (συμπεριλαμβανομένων των πολύ μικρών παιδιών). Σχετικά με αυτό, τα παιδιά τα πιο κατάλληλα για να πούνε πώς θέλουν να ακουστεί η φωνή τους και τι θα λειτουργήσει.

Στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης, θα πρέπει να παρέχεται στα παιδιά υποστήριξη ώστε να συμμετάσχουν όπου είναι δυνατόν. Θα πρέπει να τους δοθεί ανατροφοδότηση το συντομότερο δυνατό, προκειμένου να διατηρηθούν ζωντανά τα κίνητρα τους και να έχουν την εγγύηση ότι οι απόψεις τους θα ληφθούν σοβαρά υπόψη. Το Εγχειρίδιο συνιστά να δοθούν οι παρακάτω πληροφορίες στα παιδιά: μια σύνοψη των απόψεων και των συστάσεων τους, η δράση που έχει προγραμματιστεί και πραγματοποιηθεί, οποιαδήποτε απάντηση από τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων καθώς και τα μετέπειτα συμφωνημένα βήματά, σχέδια για περαιτέρω δράσεις με τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων, πώς μπορούν τα παιδιά να συμμετέχουν σε μελλοντικές ενέργειες.<sup>82</sup>

Κατά το τελικό στάδιο, τα παιδιά πρέπει να είναι σε θέση να αξιολογήσουν τη διαδικασία διαβούλευσης και οι δραστηριότητες θα πρέπει να επανεξεταστούν βάσει των αρχών για ουσιαστική συμμετοχή. Οι συντονιστές θα πρέπει να προβληματιστούν σχετικά με τα επιτεύγματα, τις προκλήσεις και πιθανά σημεία βελτίωσης.<sup>83</sup>

Ο παρακάτω πίνακας παραθέτει κατευθυντήριες ερωτήσεις για να αξιολογηθεί εάν πληρούνται οι εννέα βασικές αρχές για ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών<sup>84</sup>:

<b>Διαφάνεια και πληροφόρηση</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Έχει σαφή σκοπό η συμμετοχή των παιδιών;</li> <li>• Καταλαβαίνουν τα παιδιά τον αντίκτυπο που μπορούν να έχουν στη λήψη αποφάσεων;</li> <li>• Είναι σαφείς και κατανοητοί οι ρόλοι και οι ευθύνες των εμπλεκόμενων;</li> <li>• Συμφωνούν τα παιδιά με τους στόχους που σχετίζονται με τη συμμετοχή τους;</li> </ul>
<b>Εθελοντική συμμετοχή</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Δίδεται στα παιδιά χρόνος να εξετάσουν τη συμμετοχή τους στη διαβούλευση και είναι σε θέση να παρέχουν συνειδητή συγκατάθεση;</li> <li>• Τα παιδιά μπορούν να αποσυρθούν οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμούν και γνωρίζουν αυτήν τη δυνατότητα;</li> </ul>

<sup>81</sup> ibid 48.

<sup>82</sup> ibid 52.

<sup>83</sup> ibid 53

<sup>84</sup> Adapted from the Council of Europe Handbook – ibid 63 onwards.

	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Τηρούνται και ικανοποιούνται οι άλλες δεσμεύσεις των παιδιών (π.χ. εργασία και σχολείο);</li> </ul>
<b>Σεβασμός</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Μπορούν τα παιδιά να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους και αντιμετωπίζονται με σεβασμό;</li> <li>• Πώς προάγει η διαβούλευση την αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθηση, επιτρέποντας στα παιδιά να αισθάνονται ότι συμμετέχουν σε μια σημαντική διαδικασία και να συνεισφέρουν τις απόψεις τους;</li> </ul>
<b>Συνάφεια</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Οι δραστηριότητες στις οποίες εμπλέκονται τα παιδιά έχουν πραγματική σχέση με τις εμπειρίες, τις γνώσεις και τις ικανότητές τους;</li> <li>• Συμμετέχουν τα παιδιά στον καθορισμό των κριτηρίων επιλογής και εκπροσώπησης στην διαδικασία διαβούλευσης;</li> <li>• Τα παιδιά εμπλέκονται με ρυθμό κατάλληλο για τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντά τους;</li> </ul>
<b>Φιλικό περιβάλλον</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Διατίθενται χρόνος και πόροι για ποιοτική συμμετοχή και υποστηρίζονται κατάλληλα τα παιδιά για να προετοιμαστούν για αυτό;</li> <li>• Αναπτύσσονται μέθοδοι συμμετοχής σε συνεργασία ή μετά από διαβούλευση με τα παιδιά;</li> <li>• Οι ενήλικες που εμπλέκονται έχουν την ικανότητα να υποστηρίξουν και να διασφαλίσουν φιλικές προς τα παιδιά προσεγγίσεις και τρόπους εργασίας;</li> <li>• Είναι οι χώροι συσκέψεων και οι τοποθεσίες δραστηριοτήτων φιλικές προς τα παιδιά;</li> <li>• Παρέχονται στα παιδιά πληροφορίες σε μορφή φιλική και προσβάσιμη σε αυτά;</li> </ul>
<b>Συλλογικότητα</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ποια μέτρα λαμβάνονται για να διασφαλιστεί ότι στα παιδιά δεν γίνονται διακρίσεις λόγω ηλικίας, φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικής ή άλλης γνώμης, εθνικής, εθνοτικής ή κοινωνικής προέλευσης, ιδιοκτησίας, αναπηρίας, γέννησης ή άλλου καθεστώτος;</li> <li>• Ποιες προσπάθειες καταβάλλονται για να συμπεριληφθούν παιδιά από όλα τα υπόβαθρα (π.χ. προσέγγιση παιδιών σε τοπικές κοινότητες);</li> <li>• Η συμμετοχή είναι αρκετά ευέλικτη ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες, τις προσδοκίες και τις καταστάσεις διαφορετικών ομάδων παιδιών;</li> <li>• Πώς λαμβάνονται υπόψη το ηλικιακό εύρος, το φύλο, οι ικανότητες και οι κουλτούρες των παιδιών;</li> </ul>
<b>Εκπαίδευση και υποστήριξη</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Παρέχονται στους συντονιστές κατάλληλη εκπαίδευση, εργαλεία και άλλες ευκαιρίες; Καταλαβαίνουν τη σημασία και την ανάγκη για δέσμευση σε αυτό;</li> <li>• Είναι οι συντονιστές σε θέση να εκφράσουν οποιεσδήποτε απόψεις ή ανησυχίες σχετικά με τη συμμετοχή των παιδιών, με την προσδοκία ότι αυτά θα αντιμετωπιστούν με εποικοδομητικό τρόπο;</li> </ul>



<b>Ασφάλεια</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Λαμβάνονται υπόψη τα δικαιώματα προστασίας των παιδιών με τον τρόπο που προγραμματίζεται και οργανώνεται η συμμετοχή τους; Γνωρίζουν οι συμμετέχοντες το δικαίωμά τους να είναι ασφαλείς;</li> <li>• Ποιες διασφαλίσεις υπάρχουν για την ελαχιστοποίηση των κινδύνων;</li> <li>• Πώς θα ληφθεί η συγκατάθεση για τη χρήση όλων των πληροφοριών που παρέχονται από τα παιδιά; Πώς προστατεύονται οι εμπιστευτικές πληροφορίες;</li> <li>• Έχει ρυθμιστεί επίσημη διαδικασία παραπόνων που να επιτρέπεται στα παιδιά που συμμετέχουν στις δραστηριότητες να κάνουν αναφορά εμπιστευτικά;</li> </ul>
<b>Υπευθυνότητα</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Συμμετέχουν τα παιδιά στο κατάλληλο για αυτά στάδιο της διαβούλευσης;</li> <li>• Πώς υποστηρίζονται τα παιδιά για συμμετοχή σε διαδικασίες παρακολούθησης και αξιολόγησης;</li> <li>• Πώς υποστηρίζονται τα παιδιά για να μοιραστούν την εμπειρία της συμμετοχής τους με ομότιμες ομάδες, τις τοπικές κοινότητές τους και άλλους οργανισμούς;</li> <li>• Δίνεται στα παιδιά γρήγορη και σαφή ανατροφοδότηση σχετικά με τη συμμετοχή, τον αντίκτυπο, τα αποτελέσματα και τα επόμενα βήματα; Τα σχόλια φτάνουν σε όλα τα παιδιά που εμπλέκονται;</li> <li>• Τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να αξιολογήσουν τις διαδικασίες και να προσφέρουν τις απόψεις τους για το πώς θα μπορούσαν να βελτιωθούν;</li> </ul>

Πίνακας 3: Οδηγός του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη συμμετοχή των παιδιών, πηγή:

<https://www.coe.int/en/web/children/-/listen-act-change-launch-of-a-new-council-of-europe-guide-on-children-s-participation>.

### 2.2.5 Ενδιάμεσο συμπέρασμα: Αρχές για τη συμμετοχή των παιδιών

Τα εξεταζόμενα μοντέλα για ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών είναι αλληλένδετα και συμπληρωματικά. Είναι όλα μοντέλα βασισμένα στα δικαιώματα, που σημαίνει ότι τεκμηριώνονται από τα πρότυπα για τα δικαιώματα των παιδιών, ιδίως από το δικαίωμα του να ακουστούν, αλλά και από άλλα σχετικά δικαιώματα και αρχές, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων προστασίας από προσβολές ή διακρίσεις, τα δικαιώματα στην ελευθερία της έκφρασης και πληροφόρησης, το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, κ.λπ. Μια προσέγγιση που βασίζεται στο δικαίωμα συμμετοχής των παιδιών απαιτεί τα εξής: (1) εξέταση των τεσσάρων στοιχείων του μοντέλου Lundy (χώρος, φωνή, κοινό, επιρροή) με χρονολογική σειρά κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης ή το στάδιο σχεδιασμού της έρευνας και (2) εφαρμογή των εννέα βασικών αρχών ποιότητας για τη συμμετοχή των παιδιών, όπως εκπονήθηκε από την Επιτροπή CRC. Σύμφωνα με αυτές τις αρχές, διάφοροι τρόποι συμμετοχής παιδιών (δηλ. συμβουλευτική, συνεργατική ή καθοδηγούμενη από παιδιά) με διαφορετικούς βαθμούς ενδυνάμωσης και επιρροής μπορούν να οδηγήσουν σε ουσιαστική συμμετοχή, ανάλογα με το πλαίσιο της διαβούλευσης ή της έρευνας και τους διαθέσιμους πόρους.

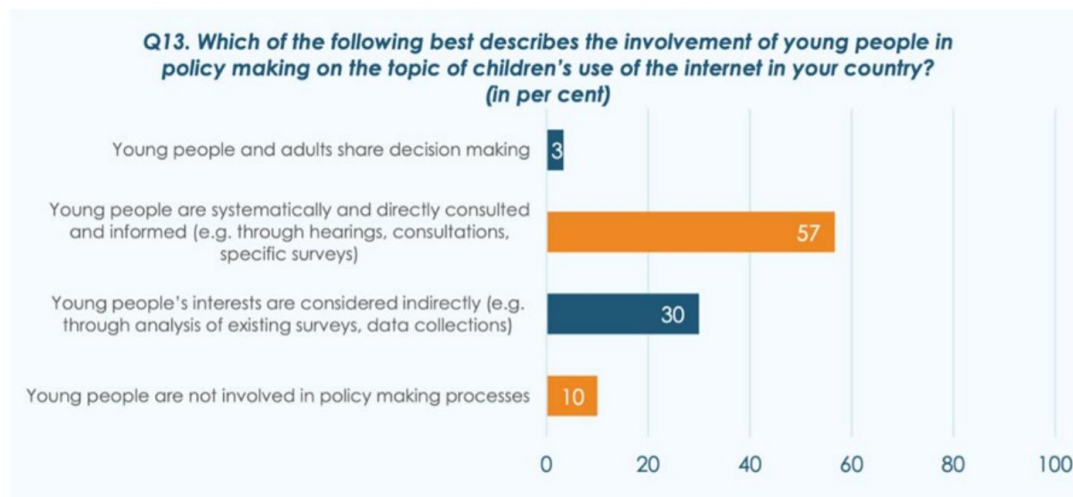
### 2.3 Πρόσφατες εμπειρίες σε ένα πλαίσιο ανάπτυξης πολιτικής διαδικτύου (πρακτικό)

Τα τελευταία χρόνια πραγματοποιήθηκαν διάφορες διαβουλεύσεις με παιδιά και νέους σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου και τον τρόπο με τον οποίο οι νέες τεχνολογίες επηρεάζουν τα δικαιώματά τους. Αυτή η ενότητα αναλύει μερικές από αυτές τις πρόσφατες πρωτοβουλίες, τα βασικά ευρήματά τους και συγκεκριμένα τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε. Παρέχει παραδείγματα θεμάτων συζήτησης και μορφών διαβούλευσης, και διδάγματα που αντλήθηκαν για την επικαιροποίηση των οδηγιών βέλτιστης πρακτικής.

#### 2.3.1 Κατάσταση της συμμετοχής των παιδιών στη χάραξη ψηφιακής πολιτικής στην ΕΕ

Πριν διερευνήσουμε αυτά τα παραδείγματα, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε για μία ακόμη φορά ότι παρά το αυξημένο ενδιαφέρον για συμμετοχή των παιδιών στην χάραξη ψηφιακής πολιτικής σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, πρέπει να γίνουν ακόμη πολλές προσπάθειες για να ενσωματωθεί αυτό στην πράξη. Αυτό διαφαίνεται, για παράδειγμα, στον τρίτο Χάρτη Πολιτικής (Policy Map) του Better Internet for Kids (2020), που δείχνει ότι μόνο στο 57% των χωρών που ερωτήθηκαν (από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ, και την Ισλανδία, την Νορβηγία και το Ηνωμένο Βασίλειο) πραγματοποιείται άμεση και τακτική διαβούλευση με παιδιά και νέους σχετικά με τα θέματα του Better Internet for Kids (π.χ. προώθηση διαδικτυακού περιεχομένου υψηλής ποιότητας, δημιουργία ασφαλέστερου περιβάλλοντος, ενίσχυση του ψηφιακού γραμματισμού, καταπολέμηση υλικού σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών).<sup>85</sup> Οι χώρες αυτές έχουν υλοποιήσει συστηματικές διαδικασίες για τη συμμετοχή των παιδιών, όπως σε μορφή ακροάσεων, διαβουλεύσεων και ειδικών ερωτηματολογίων, τα οποία έχουν ειδικά σχεδιαστεί για να εκμαιεύσουν τις απόψεις παιδιών και νέων.

Figure 21: Arrangements for children's participation in policy making



<sup>85</sup> Brian O'Neill, S Dreyer and T Dinh, 'The Third Better Internet for Kids Policy Map: Implementing the European Strategy for a Better Internet for Children in European Member States' (2020) <https://www.betterinternetforkids.eu/bikmap>.

Στο 40% των ερωτηθέντων χωρών, οι απόψεις των παιδιών και των νέων λαμβάνονται υπόψη στην χάραξη ψηφιακής πολιτικής μόνο έμμεσα ή και καθόλου (π.χ. μέσω της ανάλυσης υφιστάμενων ερευνών ή στοιχείων). Επιπλέον, η Ισλανδία είναι η μόνη χώρα όπου νέοι και ενήλικες συνεισφέρουν μαζί στη λήψη αποφάσεων σε αυτόν τον τομέα. Με άλλα λόγια, ανεξάρτητα από τη γενική αναγνώριση του δικαιώματος να ακουστούν και της συμμετοχής των παιδιών στην πολιτική και τη λήψη αποφάσεων, στην πράξη εξακολουθούμε να βλέπουμε ότι αυτό το δικαίωμα απέχει πολύ από το να πραγματοποιηθεί πλήρως. Στη συνέχεια, αναλύονται κάποιες πρόσφατες εμπειρίες διαβούλευσης με παιδιά σχετικά με τα δικαιώματά τους στον ψηφιακό κόσμο, προκειμένου να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα.

### 2.3.2 UNICEF - Η Κατάσταση των Παιδιών του Κόσμου 2017

**ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ.** Μια πρώτη αναφορά που βασίστηκε τόσο στη συμβουλευτική όσο και στη συνεργατική συμμετοχή των παιδιών είναι η αναφορά της UNICEF του 2017 για τα παιδιά. Από το 1980, η UNICEF δημοσιεύει αυτήν την ετήσια αναφορά, εξετάζοντας έρευνες, πολιτικές και πρακτικές σχετικά με βασικά ζητήματα που επηρεάζουν τη ζωή των παιδιών σε ολόκληρο τον κόσμο. Η αναφορά του 2017 επικεντρώθηκε ειδικά στον αντίκτυπο των ψηφιακών τεχνολογιών στη ζωή των παιδιών.<sup>86</sup>

**ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.** Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε κατά την προετοιμασία της αναφοράς υιοθέτησε μια μεικτή μέθοδο, βασιζόμενη σε διαφορετικούς τρόπους συμμετοχής των παιδιών.<sup>87</sup> Πρώτον, η συμβουλευτική συμμετοχή οργανώθηκε μέσω ενός ερωτηματολογίου που περιείχε τέσσερις ερωτήσεις που στάλθηκαν σε δημοσιογράφους παγκοσμίως. Υπήρχαν περίπου 63.000 απαντήσεις από παιδιά και νέους ηλικίας μεταξύ 13 και 24 ετών. Οι τέσσερις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου αφορούσαν (1) τι δεν άρεσε τα παιδιά και (2) τι τους άρεσε περισσότερο στο διαδίκτυο, (3) πώς έμαθαν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο και (4) τι θα έκανε το διαδίκτυο καλύτερο για αυτά. Κάθε φορά, οι ερωτηθέντες έπρεπε να επιλέξουν μία ή και περισσότερες από έξι απαντήσεις.<sup>88</sup>

Δεύτερον, διοργανώθηκαν εργαστήρια για εφήβους για να τους επιτρέψουν να μιλήσουν για την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο και τη χρήση ψηφιακών τεχνολογιών στη δική τους γλώσσα και μέσα από τις δικές τους εμπειρίες. Τους ζητήθηκε να σκεφτούν πώς χρησιμοποιούν τις ψηφιακές τεχνολογίες μέσω μιας σειράς δραστηριοτήτων με επίκεντρο τους νέους, συμπεριλαμβανομένων ερωτηματολογίων, ερωτήσεων με σύντομη απάντηση, δημιουργικών ασκήσεων<sup>89</sup> (π.χ. σχεδίων), ασκήσεων βάσει σεναρίων και συζητήσεων σε μικρές ομάδες. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω ερωτηματολογίων, σχεδίων, γραπτών κειμένων και φωτογραφιών σε χαρτί και τα περισσότερα από τα δεδομένα ήταν υψηλής

<sup>86</sup> UNICEF (n 3).

<sup>87</sup> Third and others (n 48).

<sup>88</sup> For example: What do you dislike most about the internet? (a) I see violent stories, photos, videos; (b) I see sexual content I don't want to see; (c) There is bullying to me and my friend; (d) People share embarrassing things about me; (e) Scams (f) There is nothing I dislike.

<sup>89</sup> For instance, participants had to map how their family members use digital technology. Other questions they had to reflect on were: What do they learn in information technology classes at school; What kind of role do adolescents envisage technology playing in their future? And how well are they being prepared to reap the benefits of the digital age?

ποιότητας.<sup>90</sup> Η μεθοδολογία<sup>91</sup> σχεδιάστηκε για την πραγματοποίηση τετράωρων δια ζώσης εργαστηρίων με εφήβους που εστίαζαν σε πέντε έως επτά θέματα.<sup>92</sup> Το μέσο μέγεθος του κάθε εργαστηρίου ήταν 13 συμμετέχοντες. Οι στόχοι των εργαστηρίων ήταν διττοί (1) ο εντοπισμός κοινών σημείων και σημείων απόκλισης μεταξύ πληροφοριών και εμπειριών παιδιών από διαφορετικά περιβάλλοντα, (2) ο πειραματισμός με τη δημιουργία χώρων για να μιλήσουν τα παιδιά στη δική τους γλώσσα για τις ψηφιακές τους εμπειρίες, και για τη συμμετοχή τους σε συζητήσεις με τους εκπροσώπους φορέων. Πριν από τη διοργάνωση των εργαστηρίων, οι συντονιστές ενημερώθηκαν σχετικά με τον τρόπο επιλογής των παιδιών του εργαστηρίου, το περιεχόμενο του και την διαχείριση. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν βιντεοδιασκέψεις με τους συντονιστές για την ενημέρωσή τους και για να τους δοθεί η ευκαιρία να κάνουν ερωτήσεις.

**ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.** Η διαβούλευση είχε ως αποτέλεσμα πολύ πλούσιες και σε βάθος γνώσεις σχετικά με τις απόψεις των παιδιών ηλικίας 10-19 ετών, τις προτεραιότητες, τις ελπίδες και τις φιλοδοξίες παιδιών και νέων για τις ψηφιακές τεχνολογίες, και το τι αντιλαμβάνονται ως επικίνδυνο ή επιβλαβές στον ψηφιακό κόσμο.<sup>93</sup> Οι συμμετέχοντες αναγνώρισαν, μεταξύ άλλων, την διασύνδεση, την επικοινωνία και τον διαμοιρασμό ως βασικά πλεονεκτήματα της αλληλεπίδρασης με τις ψηφιακές τεχνολογίες και εξέφρασαν πώς μπορούν να βελτιώσουν την εκπαίδευση, την υγεία και την ευτυχία τους. Οι ανησυχίες που εκφράστηκαν κυμαίνονταν από φόβους αλληλεπίδρασης με ξένους στο διαδίκτυο και πρόσβαση σε ακατάλληλο περιεχόμενο, έως έκθεση σε ιούς και κακόβουλα λογισμικά, παρέμβαση γονέων και την αξιοπιστία της σύνδεσής τους.

**ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ.** Από αυτήν την αναφορά, μια σειρά από ενδιαφέρουσες πληροφορίες μπορούν να τροφοδοτήσουν τις οδηγίες βέλτιστων πρακτικών:

1. Η διαβούλευση αυτή αναδεικνύει τη σημασία του δικαιώματος να ακούγεται η φωνή των παιδιών στο συγκεκριμένο πλαίσιο που αφορά στο ψηφιακό περιβάλλον. Οι ερευνητές ανέφεραν ότι είναι σαφές πως οι έφηβοι σκέφτονται με πολύ σύνθετους και εξελιγμένους τρόπους τόσο τα θετικά όσο και τα αρνητικά στοιχεία της χρήσης της τεχνολογίας, όχι μόνο βάσει των δικών τους εμπειριών αλλά και ευρύτερα μιλώντας για τον κόσμο γενικότερα. Ως εκ τούτου, προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες για έρευνα, χάραξη πολιτικής και πρακτική στον τομέα αυτό.
2. Οι ερευνητές προτείνουν ελέγχους αξιοπιστίας σε επιλεγμένα δείγματα δεδομένων. Επιπλέον, η διαδικασία κατανεμημένης συλλογής δεδομένων που επέλεξαν, η οποία επρόκειτο να πραγματοποιηθεί υπό αυστηρούς χρονικούς περιορισμούς, οδήγησε σε δυσκολίες σχετικά με την ερμηνεία των δεδομένων. Για να αποφευχθούν τέτοιες δυσκολίες, οι ερευνητές προτείνουν συνεργασία με

<sup>90</sup> The data was digitised and uploaded to country-specific, secure digital repositories.

<sup>91</sup> The research received ethics approval from Western Sydney University's Human Research Ethics Committee.

<sup>92</sup> The themes were: Digital technology in their homes; Barriers to their digital technology use; Digital technology and learning; Digital technology and their futures; Using digital technology to create positive change; Concerns about digital technology (optional); and Digital technology and health (optional).

<sup>93</sup> Third and others (n 48)

εμπειρογνώμονες σε εθνικό επίπεδο, καθώς και με παιδιά και νέους για την ανάλυση από κοινού και την ερμηνεία των δεδομένων.

3. Ένα ερωτηματολόγιο για την προετοιμασία μιας διαβούλευσης ή μιας έρευνας θα μπορούσε να είναι μια ενδιαφέρουσα διαδικασία όχι μόνο για τη συλλογή ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων σχετικά με τις απόψεις των παιδιών, αλλά και για την ενημέρωσή τους για την διαδικασία που θα ακολουθηθεί αλλά και για να τους ωθήσει να αρχίσουν να σκέφτονται το θέμα της διαβούλευσης.
4. Λαμβάνοντας υπόψη ότι πολλές από τις συζητήσεις σχετικά με τους διαδικτυακούς κινδύνους κυριαρχούνται από ορισμούς και λεξιλόγια με επίκεντρο τους ενήλικες, οι διαβουλευτές πρέπει να δίνουν χώρο στα παιδιά να συλλογιστούν σχετικά με τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες τους παρά τους «κινδύνους» που αντιμετωπίζουν στο διαδίκτυο.

### 2.3.3 Είναι ο κόσμος μας: Οι απόψεις των παιδιών σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων τους στο ψηφιακό περιβάλλον

**ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ.** Μια δεύτερη αναφορά που ρίχνει φως στη συμμετοχή των παιδιών σε ένα πλαίσιο χάραξης πολιτικής για το διαδίκτυο είναι «η αναφορά διαβουλεύσεων με παιδιά» του Συμβουλίου της Ευρώπης.<sup>94</sup> Προσφέρει πληροφορίες σχετικά με τις διαβουλεύσεις που συνέβαλαν στη διαδικασία σύνταξης των κατευθυντήριων γραμμών του 2018 για την προώθηση, προστασία και εκπλήρωση των δικαιωμάτων των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον (βλέπε ενότητα 1.2). Η αναφορά αυτή είναι ένα παράδειγμα της καθοδήγησης που παρέχει το Συμβούλιο της Ευρώπης ώστε να εφαρμόζεται συστηματικά η συμμετοχή παιδιών και να εμπλέκονται άμεσα στις διαδικασίες καθορισμού προτύπων και λήψης αποφάσεων.<sup>95</sup>

**ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.** Οι διαβουλεύσεις ακολούθησαν μια προσέγγιση βασιζόμενη στα δικαιώματα, έχοντας ως σημείο αναφοράς για ουσιαστική συμμετοχή το Γενικό Σχόλιο Αρ. 12 του ΟΗΕ (βλ. Ενότητα 2.2.2).<sup>96</sup> Οι διαβουλεύσεις με παιδιά οργανώθηκαν σε διάφορα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και πραγματοποιήθηκαν σε δύο ομάδες: μία που βασιζόταν στην ηλικία και μία που απευθυνόταν σε παιδιά από ευάλωτες ομάδες. Η διαβουλεύσεις πραγματοποιήθηκαν σε ένα μη τυπικά εκπαιδευτικό περιβάλλον, το οποίο αξιολογήθηκε θετικά από τους συμμετέχοντες. Ζητήθηκε η γνώμη των παιδιών σε μικρές ομάδες, με έναν ενήλικα συντονιστή ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τη δημιουργία ενός ασφαλούς χώρου, διατηρώντας τη διαβούλευση επικεντρωμένη στο θέμα ενδιαφέροντος και παρέχοντας υποστήριξη. Οι ενήλικες συντονιστές είχαν τεράστια εμπειρία στη συνεργασία με παιδιά και καλή γνώση τόσο των δικαιωμάτων όσο και της συμμετοχής των παιδιών. Τους ζητήθηκε να συμπληρώσουν μια φόρμα αναφοράς με λεπτομέρειες σχετικά με τα αποτελέσματα των συνεδριών. Όλα τα παιδιά εξέφρασαν το ενδιαφέρον να λάβουν συμπληρωματικές πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο εξετάστηκαν οι απόψεις

<sup>94</sup> Council of Europe, Children's Rights Division, 'It's Our World: Children's Views on How to Protect Their Rights in the Digital Environment, Report on Child Consultations' (2017) <https://rm.coe.int/it-s-our-world-children-s-views-on-how-to-protect-theirrights-in-the-/1680765dff>.

<sup>95</sup> ibid 5.

<sup>96</sup> As referenced by Council of Europe, 'Recommendation CM/Rec(2012)3 of the Committee of Ministers to Member States on the Participation of Children and Young People under the Age of 18.' accessed 7 May 2021.

τους και πώς θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην εφαρμογή των κατευθυντήριων γραμμών. Τα εργαστήρια ξεκίνησαν με μια γενική συζήτηση/καταιγισμό ιδεών, θέτοντας ερωτήσεις στα παιδιά για το πώς θα εξηγούσαν ορισμένους όρους όπως «παιδιά», «τα δικαιώματά τους» και «το ψηφιακό περιβάλλον». Στη συνέχεια τα παιδιά χωρίστηκαν σε μικρότερες ομάδες και τους ζητήθηκε να δημιουργήσουν ένα μήνυμα προς τους «υπεύθυνους χάραξης πολιτικής στο Στρασβούργο» και μπορούσαν να επιλέξουν τόσο το περιεχόμενο όσο και τη μορφή του μηνύματος. Τα παιδιά έκαναν σχέδια, μια αφίσα, κολάζ με εικόνες από περιοδικά για να εκφράσουν τις επιθυμίες τους, έγραψαν επιστολές, ανέπτυξαν την ιδέα μιας εφαρμογής, ηχογράφησαν βίντεο και φωνητικά μηνύματα κ.λπ. Σε μια από τις διαβουλεύσεις, η ομάδα αποφάσισε να δημιουργήσει μία κλειστή ομάδα στο Facebook για να συζητήσουν αυτά τα θέματα σε βάθος. Όλοι οι συμμετέχοντες εξέφρασαν τον ενθουσιασμό τους για την αποστολή των μηνυμάτων τους απευθείας στο Συμβούλιο της Ευρώπης.

**ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.**<sup>97</sup> Είναι ενδιαφέρον, ανεξάρτητα από το διαφορετικό υπόβαθρο των συμμετεχόντων στις διαβουλεύσεις, το γεγονός ότι υπήρξαν πολλές ομοιότητες ως προς τις απόψεις που εκφράστηκαν και τις προτάσεις. Ένα από τα κρίσιμα μηνύματα ήταν ότι τα σύνορα μεταξύ της πραγματικότητας και του διαδικτυακού κόσμου είναι ήδη θολά στο μυαλό των παιδιών. Τα παιδιά επεσήμαναν διάφορους κινδύνους, όπως τον εκφοβισμό στον κυβερνοχώρο, την διαδικτυακή αποπλάνηση και τη ρητορική μίσους, αλλά και ότι συχνά δεν ήξεραν τι να κάνουν και πού να απευθυνθούν εάν χρειάζονται βοήθεια. Επιπλέον, η πιο κοινή ανησυχία τους ήταν η απουσία της διδασκαλίας ψηφιακών δεξιοτήτων από το σχολικό πρόγραμμα. Ένα σημαντικό στοιχείο που φαίνεται να λείπει από τα κύρια αποτελέσματα των διαβουλεύσεων είναι το πως τα παιδιά αντιλαμβάνονται τις ευκαιρίες που τους προσφέρει το ψηφιακό περιβάλλον.

**ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ.** Από αυτήν την αναφορά, μια σειρά από ενδιαφέρουσες πληροφορίες μπορούν να τροφοδοτήσουν τις οδηγίες βέλτιστων πρακτικών:

1. Η αποσαφήνιση των στόχων και η σαφής σύνδεση μεταξύ της διαβούλευσης και ενός δυνητικού κοινού ή αποτελέσματος έχει θετικό αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη συμμετοχή τους, γεγονός που τελικά μπορεί να οδηγήσει στην ενδυνάμωσή τους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί συνδέοντας τις δράσεις που αναλαμβάνουν οι συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης με ένα συγκεκριμένο κοινό (βλ. Ενότητα 2.2.1) και μεταφέροντας τις απόψεις τους απευθείας στο κοινό αυτό. Κάνει τους συμμετέχοντες να αισθάνονται ότι αυτό που πιστεύουν έχει σημασία και ότι μπορούν πραγματικά να κάνουν τη διαφορά.
2. Ιδιαίτερη προσοχή απαιτείται για να διασφαλιστεί ότι η διαδικασία διαβούλευσης είναι χωρίς αποκλεισμούς και, ιδιαίτερα, ενθαρρύνει παιδιά από ευάλωτες ομάδες να συμμετάσχουν. Η μορφή της διαβούλευσης, τα θέματα και οι δραστηριότητες πρέπει να επανεξεταστούν υπό το φως των αναγκών των ευάλωτων ομάδων.
3. Σε οποιαδήποτε διαβούλευση σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον, οι ενήλικες συντονιστές των ομάδων ή άλλων δραστηριοτήτων της διαβούλευσης δεν πρέπει μόνο να ενημερώνονται σχετικά με τον τρόπο που θα διασφαλιστεί η ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών, αλλά και σχετικά με το πλαίσιο

<sup>97</sup> Council of Europe, Children's Rights Division (n 95) 16.

των δικαιωμάτων των παιδιών γενικότερα. Αυτό βοηθάει στη διατήρηση της εστίασης των συμμετεχόντων καθώς και στην αναφορά και την ερμηνεία των απόψεων των παιδιών.

4. Κατά την ανάπτυξη ερωτηματολογίων ή δραστηριοτήτων για διαβουλεύσεις σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στην ψηφιακή εποχή, είναι σημαντικό να σκεφτούμε τρόπους με τους οποίους τα παιδιά μπορούν να μοιραστούν τις απόψεις τους σχετικά με τις ευκαιρίες για την εφαρμογή των δικαιωμάτων τους, προκειμένου να αποφευχθούν οι μονοδιάστατες συζητήσεις σχετικά με τους κινδύνους και την προστασία.

#### 2.3.4 Τα Δικαιώματά μας σε έναν Ψηφιακό Κόσμο

**ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ.** Μια τρίτη αναφορά γράφτηκε για την προετοιμασία του Γενικού Σχολίου Αρ. 25 (βλ. Ενότητα 1.1), για την οποία πραγματοποιήθηκαν διαβουλεύσεις με παιδιά από όλο τον κόσμο.<sup>98</sup> Διοργανώθηκαν διεθνείς διαβουλεύσεις με 709 παιδιά που ζουν σε διάφορες περιστάσεις και σε διάφορες περιοχές για να επιτρέψουν στα παιδιά να εκφράσουν τις απόψεις τους σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η ψηφιακή τεχνολογία επηρεάζει τα δικαιώματά τους και τις δράσεις που θα ήθελα να δουν να λαμβάνονται για την προστασία τους.

**ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.** Διοργανώθηκαν εργαστήρια διάρκειας τριών με πέντε ωρών με παιδιά στα μέρη όπου διέμεναν. Τα παιδιά ολοκλήρωσαν μια σειρά από ατομικές και ομαδικές δραστηριότητες, όπως ερωτήσεις με σύντομες απαντήσεις, δημιουργική γραφή, σχέδια, cut-and-paste, δραστηριότητες βάσει σεναρίων και ομαδικές συζητήσεις. Η μεθοδολογία αυτή παρήγαγε πλούσια και ποιοτικά αποτελέσματα σχετικά με τις αντιλήψεις των παιδιών και τις εμπειρίες τους για τα δικαιώματά τους στο ψηφιακό περιβάλλον. Τα εργαστήρια επέτρεψαν στα παιδιά να συμμετάσχουν σε μια διαδικασία που τους έδωσε την ευκαιρία να κάνουν ερωτήσεις, να συζητήσουν και να εξερευνήσουν τη διαδικτυακή τους ζωή προκειμένου να αποτυπώσουν τις εμπειρίες και τις απόψεις τους.<sup>99</sup>

**ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.** Τα βασικά θέματα για τα οποία τα παιδιά ήθελαν να μιλήσουν περισσότερο κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης μεταφράστηκαν σε οκτώ προϋποθέσεις για ένα ασφαλές και φιλικό προς τα παιδιά διαδίκτυο. Προσφέρουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικά με το τι θεωρούν τα παιδιά ευκαιρίες και τι κινδύνους για την εφαρμογή των δικαιωμάτων τους, τους διαφορετικούς ρόλους που οραματίζονται για διάφορους εμπλεκόμενους φορείς (π.χ. υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, γονείς, εταιρείες). Η πλήρης αναφορά με τα ευρήματα των διαβουλεύσεων προβλέπεται να δημοσιευθεί την άνοιξη του 2021.

**ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ.** Από αυτήν την αναφορά, είναι σαφές ότι:

1. Τα παιδιά έχουν ισχυρές απόψεις και είναι σε θέση να εκφράσουν τις απόψεις τους για το πώς επηρεάζονται τα δικαιώματά τους από τις νέες τεχνολογίες. Έχουν σαφείς απόψεις σχετικά με τις προϋποθέσεις για τον ψηφιακό κόσμο στον οποίο θέλουν να συμμετάσχουν.
2. [Προς ενημέρωση μόλις δημοσιευθεί η πλήρης αναφορά].

<sup>98</sup> 5 Rights Foundation (n 7)

<sup>99</sup> 5 Rights Foundation (n 7). *ibid.*

2.3.5 Η Ευρώπη μας, Τα Δικαιώματά μας, Το Μέλλον μας - Η συμβολή των παιδιών και των νέων στη νέα Στρατηγική της ΕΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού  
ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΟ. Μία τέταρτη διαβούλευση με παιδιά σχετικά με τα δικαιώματά τους πραγματοποιήθηκε για την προετοιμασία της επικείμενης ολοκληρωμένης Στρατηγικής της ΕΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού και της Ευρωπαϊκής Εγγύησης για το Παιδί (βλ. Ενότητα 1.3). Το πεδίο της διαβούλευσης ήταν γενικότερο και τα δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό πλαίσιο αποτελούσαν μόνο ένα μικρό μέρος των ερωτήσεων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ. Η έρευνα βασίστηκε τόσο σε ένα ερωτηματολόγιο (10.000 παιδιά που συμμετείχαν στην ΕΕ) όσο και σε 50 ομάδες συζητήσεων με παιδιά που πραγματοποιήθηκαν τόσο δια ζώσης όσο και διαδικτυακά.<sup>100</sup> Η μέθοδος της έρευνας βασίστηκε στα δικαιώματα και τις εννέα βασικές αρχές για ουσιαστική, ασφαλή και ηθική συμμετοχή των παιδιών (πρβλ. 2.2.2). Ο τρόπος συμμετοχής ήταν συνεργατικός, καθώς τα παιδιά συμμετείχαν σε διαφορετικά στάδια της διαβούλευσης: (1) στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των διαβουλευσεων, (2) στη σύνταξη της αναφοράς, (3) στην παρουσίαση των πορισμάτων στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και (4) στον προγραμματισμό και την έναρξη της αναφοράς. Τα ερωτηματολόγια για την έρευνα και τα εργαστήρια αναπτύχθηκαν από εμπειρογνώμονες για τα δικαιώματα των παιδιών οι οποίοι εξετάστηκαν από μια ομάδα παιδιών και νέων που παρείχαν ανατροφοδότηση. Πραγματοποιήθηκε μια επισκόπηση ηθικής για να διασφαλιστεί ότι υπήρχε ασφάλεια και σεβασμός του απορρήτου των συμμετεχόντων. Το ερωτηματολόγιο διαδόθηκε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, με την προϋπόθεση ότι δεν περιλαμβάνει παιδιά χωρίς πρόσβαση στο διαδίκτυο. Στους συντονιστές των εργαστηρίων δόθηκε ένα πακέτο πληροφοριών με οδηγίες για το συντονισμό και την διασφάλιση και επεξεργασία των δεδομένων. Επιπλέον, οργανώθηκαν ειδικές διαβουλεύσεις με παιδιά σε ευάλωτες και περιθωριοποιημένες καταστάσεις.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ. Οι διαβουλεύσεις παρουσιάζουν μια θετική εικόνα σχετικά με την ευαισθητοποίηση για τα δικαιώματα των παιδιών, ενώ πάνω από το 95% των ερωτηθέντων από την ΕΕ και εκτός της ΕΕ δηλώνουν ότι έχουν ακούσει για τα δικαιώματα των παιδιών.<sup>101</sup> Σε σχέση με τη συμμετοχή των παιδιών, η αναφορά δείχνει ότι «*παιδιά από όλες τις περιοχές θέλουν μεγαλύτερο λόγο στις αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους. Ανεξάρτητα από το υπόβαθρο, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (για παράδειγμα, το 70 τοις εκατό στην ΕΕ) θα ήθελε να συμμετάσχει περισσότερο εάν τους δοθεί η ευκαιρία.*»<sup>102</sup> Επιπλέον, τα παιδιά αισθάνονται τους ακούνε περισσότερο οι γονείς τους και αντιθέτως πιστεύουν ότι οι επαγγελματίες (π.χ. δάσκαλοι, κοινωνικοί λειτουργοί, επαγγελματίες υγείας) προτιμούν συχνά να μιλούν με τους γονείς τους αντί με τα ίδια. Όπως αναφέρθηκε, η διαβούλευση κάλυψε μόνο θέματα που σχετίζονται με το ψηφιακό περιβάλλον με πολύ σύντομο τρόπο, εστιάζοντας στην ασφάλεια, την πρόσβαση στο διαδίκτυο και τις ανησυχίες των παιδιών για την διασφάλιση της ιδιωτικότητάς τους.

<sup>100</sup> ChildFund Alliance and others (n 25) 89.

<sup>101</sup> ibid 35

<sup>102</sup> ibid 42



ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ. Από αυτήν την αναφορά, μια σειρά από ενδιαφέρουσες πληροφορίες μπορούν να τροφοδοτήσουν τις οδηγίες βέλτιστων πρακτικών:

1. Προκειμένου οι διαβουλεύσεις να είναι χωρίς αποκλεισμούς, πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια για να διερευνηθεί πώς μπορούν να προσεγγιστούν πιο ευάλωτα παιδιά και να τους δοθεί μεγαλύτερη δυνατότητα για να εκφράσουν τις απόψεις τους. Για παράδειγμα, εάν οι διαβουλεύσεις γίνονται μέσω των κοινωνικών δικτύων, θα πρέπει να αναζητηθούν εναλλακτικές λύσεις για εκείνα τα παιδιά που δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο.
2. Σχετικά με το προηγούμενο σημείο, αυτή η διαβούλευση είναι άλλο ένα παράδειγμα για το πώς η προσέγγιση και η απόκτηση των απόψεων των μικρότερων παιδιών παραμένει πρόκληση.<sup>103</sup> Επομένως, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο πώς αυτή η ομάδα παιδιών μπορεί να συμμετάσχει ουσιαστικά σε διαβουλεύσεις σχετικά με τα δικαιώματά τους στην ψηφιακή περιβάλλον.

### 2.3.6 Αναφορά του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα παιδιά με αναπηρίες στο ψηφιακό περιβάλλον

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ. Αυτή η αναφορά βασίζεται στο έργο του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον (βλ. Ενότητα 1.2). Ο γενικός στόχος του έργου ήταν να εξετάσει τις απόψεις των παιδιών με αναπηρία και τις εμπειρίες τους σχετικά με την εφαρμογή των δικαιωμάτων τους σε διαδικτυακό περιβάλλον. Η έρευνα επικεντρώθηκε στις τρεις διαστάσεις του πλαισίου για τα δικαιώματα των παιδιών: συμμετοχή (δηλ. αν τα παιδιά με αναπηρία έχουν ίσες ευκαιρίες πρόσβασης σε ΤΠΕ, ποια εμπόδια υπάρχουν), προστασία (δηλ. κατά πόσο τα παιδιά με αναπηρία αντιμετωπίζουν διαφορετικούς κινδύνους) και παροχές (δηλ. τι υποστήριξη χρειάζονται τα παιδιά με αναπηρία ώστε να έχουν τα ίδια δικαιώματα στο διαδίκτυο).<sup>104</sup>

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.<sup>105</sup> Στο πρώτο στάδιο της διαβούλευσης, πραγματοποιήθηκε ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Στη συνέχεια, τα παιδιά κλήθηκαν να προσφέρουν συμβουλές σχετικά με την ερευνητική διαδικασία, ως μέρος της Συμβουλευτικής Ομάδας Έρευνας για τα Παιδιά (Children’s Research Advisory Group «CRAG»), συμπεριλαμβανομένου του τρόπου με τον οποίο μπορούν να συνεργαστούν καλύτερα με άλλα παιδιά ώστε να βοηθήσουν στην ανάλυση και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων, να παρέχουν τις απόψεις τους στα κύρια θέματα της έρευνας και στην εξεύρεση πιθανών λύσεων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Τα παιδιά της CRAGs δεν ήταν το αντικείμενο της έρευνας, αλλά κλήθηκαν να συμμετάσχουν λόγω της εμπειρίας τους (δηλ.

<sup>103</sup> *ibid* 91

<sup>104</sup> Bronagh Byrne and others, ‘The Digital Environment and the Right to Education: The Views of Disabled Children and Young People’ [http://www.docs.hss.ed.ac.uk/education/creid/NewsEvents/88\\_iii\\_Seminar\\_Autonomy-rights-sen-children\\_PPT\\_Byrne.pdf](http://www.docs.hss.ed.ac.uk/education/creid/NewsEvents/88_iii_Seminar_Autonomy-rights-sen-children_PPT_Byrne.pdf)

<sup>105</sup> The Council of Europe commissioned the Centre for Children’s Rights (CCR) at Queen’s University Belfast (Professor Laura Lundy, Dr Bronagh Byrne and Dr Michelle Templeton) and Gerison Lansdown, an expert in international children’s rights, to conduct the study. Laura Lundy, Michelle Templeton and Gerison Lansdown, ‘Two Clicks Forward One Click Back, Report on Children with Disabilities in the Digital Environment’ (Council of Europe 2019) <https://rm.coe.int/two-clicks-forward-and-oneclick-back-report-on-children-with-disabili/168098bd0f>.

οι εμπειρίες τους ως παιδιά από παρόμοιες ομάδες με τους συμμετέχοντες στην έρευνα).<sup>106</sup> Στη συνέχεια τους ζητήθηκε να προβληματιστούν σχετικά με τις εμπειρίες των παιδιών γενικότερα, παρά με τις δικές τους εμπειρίες. Διάφορες δραστηριότητες και ασκήσεις οργανώθηκαν για να τους βοηθήσουν να κατανοήσουν εμπειρίες και προοπτικές πέρα από τις δικές τους. Τέτοιες δραστηριότητες δίνουν στα παιδιά μια βαθύτερη κατανόηση των διακυβευόμενων θεμάτων και αυξάνουν την εμπιστοσύνη τους για να συμμετάσχουν στην έρευνα.<sup>107</sup> Επιτρέπει επίσης στα παιδιά να συζητήσουν τα θέματα στη δική τους γλώσσα και όχι με την υποτιθέμενη ερμηνεία των ενηλίκων. Η προσέγγιση είναι λοιπόν να *«παρουσιάσουμε στα παιδιά που συμμετέχουν μια σειρά απόψεις που αναπτύχθηκαν από την CRAG για θέματα για τα οποία διαφορετικά δεν θα είχαν ακόμη σχηματίσει άποψη. Αυτές οι διαφορετικές προσεγγίσεις παρουσιάζονται ως απόψεις που έχουν άλλα παιδιά σε μια γλώσσα ου χρησιμοποιείται από παιδιά: αυθεντικές απόψεις με αυθεντική φωνή.»*<sup>108</sup>

Στο δεύτερο στάδιο της διαβούλευσης, οργανώθηκαν τέσσερις ομάδες παιδιών με διαφορετικές αναπηρίες (δηλ. προβλήματα διανοητικά, ακοής, όρασης και σωματικές αναπηρίες). Το πρόγραμμα της κάθε ομάδας δείχνει ότι οι συζητήσεις ήταν δομημένες γύρω από διαφορετικά θέματα (δηλ. πρόσβαση στον ψηφιακό κόσμο, ταυτότητα και ιδιωτικότητα, παροχές, ανάγκες υγειονομικής περίθαλψης, ασφάλεια, βελτίωση των υπηρεσιών). Για καθένα από τα θέματα, οι συζητήσεις εξελίχτηκαν γύρω από βασικές ερωτήσεις,<sup>109</sup> προαιρετικές ερωτήσεις και προτροπές για κάθε μία από τις ομάδες οι οποίες ενημερώθηκαν για τις απόψεις της CRAGs. Τα δεδομένα συλλέχτηκαν σε μια συγκεκριμένη μορφή που περιλάμβανε όλα τα θέματα σύμφωνα με το πρόγραμμα των συνεντεύξεων και τα αναλύθηκαν θεματικά.

**ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.** Η μελέτη έδειξε ότι τα παιδιά με αναπηρίες εξέφρασαν παρόμοιες απόψεις για την ψηφιακή τους ζωή όπως τα παιδιά χωρίς αναπηρίες και οι ανησυχίες τους αντικατοπτρίζουν αυτές των άλλων παιδιών. Ωστόσο, υπήρχαν και αξιοσημείωτες διαφορές. Από τη μία πλευρά, για τα παιδιά με αναπηρίες, το ψηφιακό περιβάλλον μπορεί να λειτουργήσει θετικά και να «εξισορροπήσει» την εφαρμογή των δικαιωμάτων τους, καθώς τους επιτρέπει να κάνουν πράγματα που προηγουμένως δεν μπορούσαν να κάνουν (π.χ. βιντεοκλήσεις για παιδιά με προβλήματα ακοής · φωνητικά προγράμματα σε φορητούς υπολογιστές για παιδιά με προβλήματα όρασης)<sup>110</sup> ή να κρύβουν τις αναπηρίες τους από τους άλλους.<sup>111</sup> Από την άλλη πλευρά, σε όλη τη μελέτη ήταν σαφές ότι, γενικά, τα παιδιά με αναπηρίες αντιμετωπίζουν δυσανάλογα μειονεκτήματα όσον αφορά την πρόσβαση και τα πλεονεκτήματα της ψηφιακής τεχνολογίας (π.χ. εμπόδια όπως η έλλειψη υπότιτλων, η αδυναμία μεγέθυνσης κειμένου, πρόσθετα επίπεδα ασφάλειας · οικονομικά εμπόδια και γλωσσικά εμπόδια).<sup>112</sup> Εκτός από τα θετικά και αρνητικά στοιχεία του

<sup>106</sup> Laura Lundy and Lesley McEvoy, 'Children's Rights and Research Processes: Assisting Children to (in)Formed Views' (2012) 19 Childhood 129.

<sup>107</sup> *ibid.*

<sup>108</sup> For instance, the CRAG can develop a range of possible responses to the questions of the focus groups, which can then be presented to the child participants, who are enabled to reflect upon the issues in a language children would use, and are enabled to offer a more informed view. *ibid.*

<sup>109</sup> For instance: "If you were Minister for Children and had an unlimited budget to improve the rights of children with disabilities (i.e. like you) in their digital lives, what two things would you do?"

<sup>110</sup> Lundy, Templeton and Lansdown (n 106) 11.

<sup>111</sup> *ibid.* 14.

<sup>112</sup> *ibid.* 11–14.

ψηφιακού περιβάλλοντος, η αναφορά υπογραμμίζει ότι «τα παιδιά με αναπηρία δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα και έγινε σαφές ότι η χρήση ψηφιακών μέσων και εμπειριών ποικίλλουν σημαντικά ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους αναπηριών.»<sup>113</sup>

**ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ.** Από αυτήν την αναφορά, μια σειρά από ενδιαφέρουσες πληροφορίες μπορούν να τροφοδοτήσουν τις οδηγίες βέλτιστων πρακτικών:

- Η συμμετοχή των παιδιών ως συν-ερευνητών στη διαδικασία διαβούλευσης προσφέρει ένα μέσο για την ενημέρωση και την ενδυνάμωση τόσο των παιδιών-ερευνητών όσο και των συμμετεχόντων, και ως εκ τούτου διευκολύνει την ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών.<sup>114</sup> Επιτρέπει στα παιδιά να συζητούν πιο εύκολα τα θέματα με τα δικά τους λόγια και τους βοηθά να αναπτύξουν τις απόψεις τους ελεύθερα, χωρίς να απαιτείται από τους συντονιστές να κατευθύνουν ιδιαίτερα την διαβούλευση.
- Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα παιδιά με αναπηρία δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα, είναι σημαντικό οι συντονιστές να εξετάσουν προσεκτικά την ποικιλομορφία μεταξύ και εντός διαφορετικών τύπων αναπηριών. Αυτή η ποικιλομορφία πρέπει να αντικατοπτρίζεται στην Συμβουλευτική Ομάδα Έρευνας για τα Παιδιά («CRAG») καθώς κατά τον σχεδιασμό της έρευνας αναπτύσσοντας συγκεκριμένες ερωτήσεις και προτροπές, συγκεκριμένες δραστηριότητες και μορφές υποστήριξης.

<sup>113</sup> ibid 10.

<sup>114</sup> Lundy and McEvoy (n 107)

### 3. Συμπέρασμα: Οδηγίες βέλτιστων πρακτικών για τη συμμετοχή παιδιών στη χάραξη ψηφιακής πολιτικής

	Αρχή	Οδηγίες/προϋποθέσεις	Ερωτήσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ανάπτυξη των διαβουλεύσεων (βάσει του Μοντέλου Lundy)	Διδάγματα από τις διαβουλεύσεις σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον
<b>BPG1</b>	<b>Διαφάνεια και πληροφόρηση</b>	<p>Στα παιδιά θα πρέπει να παρέχονται όλες οι απαραίτητες <b>πληροφορίες</b> και να προσφέρεται επαρκής <b>υποστήριξη</b> για έκφραση ανάλογα με την ηλικία τους και τις περιστάσεις. Αυτό περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τα παρακάτω:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>-Πεδίο συμμετοχής τους, περιορισμοί.</li> <li>- Αναμενόμενα και πραγματικά αποτελέσματα.</li> <li>- Πώς θα εξεταστούν/εξετάστηκαν οι απόψεις τους, από ποιον.</li> <li>- Πώς θα υποβληθούν σε επεξεργασία τα δεδομένα τους, για ποιους σκοπούς.</li> <li>- Πώς θα λάβουν τα σχόλιά τους.</li> <li>- Ποιοι είναι οι ρόλοι και οι ευθύνες των εμπλεκομένων;</li> </ul> <p>Βεβαιωθείτε ότι υπάρχει αρκετός χρόνος για προετοιμασία και υποστήριξη της συμμετοχής των παιδιών.</p>	<p>Πώς θα τους υποστηρίξετε να εκθέσουν τις δικές τους απόψεις, συμπεριλαμβάνοντας κατάλληλες και προσιτές για την ηλικία τους πληροφορίες; (V)</p> <p>Πώς θα γνωρίζουν τα παιδιά και οι νέοι σε ποιον, πώς και πότε θα γνωστοποιηθούν οι απόψεις τους; (A)</p> <p>Πώς θα διασφαλίσετε ότι τους δίνεται η ευκαιρία να διαπιστώσουν ότι οι απόψεις τους καταγράφονται με ακρίβεια; (A)</p> <p>Πώς θα ενημερωθούν τα παιδιά και οι νέοι για τη δυνατότητα που έχουν (δεδομένων των περιορισμών) να επηρεάσουν τη λήψη αποφάσεων; (I)</p>	<p>Εμπλέξετε παιδιά ως <b>συμβούλους</b> στο σχεδιασμό της διαβούλευσης, της μορφής και της γλώσσας των παρεχόμενων πληροφοριών (Συμβουλευτική Ομάδα).</p> <p>Οι <b>προκαταρκτικές δραστηριότητες</b>, όπως η συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου ή ενός κουίζ, θα μπορούσαν να έχουν ενδιαφέρον όχι μόνο για τη συλλογή ποσοτικών ή/και ποιοτικών δεδομένων σχετικά με τις απόψεις των παιδιών, αλλά και για την ενημέρωσή τους και για να τους παροτρύνουν να αρχίσουν να σκέφτονται το θέμα της διαβούλευσης.</p>
<b>BPG2</b>	<b>Εθελοντική συμμετοχή</b>	<p>Τα παιδιά θα πρέπει να <b>ενημερωθούν</b> για το δικαίωμά τους να μην συμμετάσχουν, να υπογράψουν μια φόρμα συγκατάθεσης, να μπορούν να ανακαλούν τη</p>	<p>Πώς θα γνωρίζουν ότι η συμμετοχή τους είναι εθελοντική και ότι μπορούν να αποσυρθούν ανά πάσα στιγμή; (V)</p>	

		<p>συγκατάθεσή τους ανά πάσα στιγμή.</p> <p>- Μπορούν τα παιδιά να αποφασίσουν ελεύθερα να συμμετάσχουν στη διαδικασία διαβούλευσης/έρευνας;</p> <p>- Είναι ελεύθερα τα παιδιά να αναλάβουν υπεύθυνο ρόλο στη διαδικασία;</p> <p>Τα παιδιά πρέπει να μπορούν να <b>εκφράζουν</b> τις απόψεις τους <b>ελεύθερα</b>, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να είναι απαλλαγμένα από υπερβολική επιρροή ή πίεση.</p>		
<b>BPG3</b>	<b>Φιλικό περιβάλλον</b>	<p>Οι μέθοδοι εργασίας, τα μέσα έκφρασης που μπορούν να επιλέξουν τα παιδιά, η μορφή των διαβουλεύσεων πρέπει να <b>προσαρμόζονται</b> στις <b>ικανότητες των παιδιών</b> που συμμετέχουν, πράγμα που σημαίνει ότι ενδέχεται να απαιτούνται διαφορετικά επίπεδα υποστήριξης ή μορφές συμμετοχής για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες. (π.χ. δυνατότητα μη-λεκτικών μορφών επικοινωνίας για μικρότερα παιδιά).</p> <p>Θα πρέπει να υπάρχει επαρκής χρόνος και πόροι για να διασφαλιστεί ότι τα παιδιά είναι επαρκώς προετοιμασμένα και έχουν την δυνατότητα και την εμπιστοσύνη να συνεισφέρουν τις απόψεις τους.</p>	<p>Πώς θα διασφαλίσετε ότι τα παιδιά και οι νέοι εμπλέκονται όσο το δυνατόν νωρίτερα; Πώς θα διατηρηθεί το ενδιαφέρον στη συμμετοχή τους; (S)</p> <p>Πώς θα διασφαλίσετε ότι τους παρέχεται η δυνατότητα για μια σειρά από τρόπους έκφρασης που ταιριάζουν καλύτερα στις ανάγκες και τις επιλογές τους; (V)</p> <p>Πώς θα τους δοθούν κατάλληλα για την ηλικία τους κατανοητά σχόλια σε καίρια σημεία κατά την ανάπτυξη μιας υπηρεσίας ή πολιτικής; (I)</p> <p>Πώς θα διασφαλίσετε ότι τους παρέχονται ευκαιρίες για</p>	<p>Εμπλέξτε παιδιά ως <b>συμβούλους</b> στο σχεδιασμό της διαβούλευσης (Συμβουλευτική Ομάδα):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- στον καθορισμό των θεμάτων για συζήτηση, των δραστηριοτήτων και των μέσων έκφρασης.</li> <li>- στην ανάλυση και αξιολόγηση των συλλεγόμενων δεδομένων.</li> </ul> <p><b>Αποφύγετε</b> ορισμούς και <b>λεξιλόγια κατανοητά σε ενήλικες</b> (π.χ. προβληματισμός σχετικά με τις «ανησυχίες και τους προβληματισμούς» των παιδιών και όχι τους «διαδικτυακούς κινδύνους»).</p> <p>Ξεκινήστε τη διαβούλευση με <b>ανοικτές ερωτήσεις</b> ή μια συζήτηση στη γλώσσα των παιδιών και συνεχίστε, χρησιμοποιώντας την ίδια γλώσσα.</p> <p>Διοργανώστε τη διαβούλευση σε ένα <b>μή τυπικό περιβάλλον</b>.</p>

		Οι διαβουλεύσεις πρέπει να ξεκινούν από τις <b>εμπειρίες των ίδιων των παιδιών</b> και να είναι σχετικές με τη ζωή τους. Στα παιδιά θα πρέπει να δίνεται μια σειρά από φιλικές προς αυτά και κατάλληλες για την ηλικία τους επιλογές έκφρασης.	αξιολόγηση της διαδικασίας καθ' όλη τη διάρκεια; (I)	
<b>BPG4</b>	<b>Σεβασμός</b>	Οι απόψεις των παιδιών πρέπει να αντιμετωπίζονται με σεβασμό και να τους δίνεται η <b>ευκαιρία να ξεκινήσουν τις δικές τους ιδέες και δραστηριότητες</b> .  Όλοι οι συμμετέχοντες στη διαβούλευση πρέπει επίσης να σέβονται ο ένας τον άλλον και τις ιδέες τρίτων.	Πώς θα τους επιτρέψει η διαδικασία να εντοπίσουν θέματα που θέλουν να συζητήσουν; (V)	Πρόσφατες διαβουλεύσεις επιβεβαιώνουν την ανάγκη σεβασμού των απόψεων των παιδιών: είναι σαφές ότι οι έφηβοι σκέφτονται με πολύ σύνθετους και εξελιγμένους τρόπους τόσο για τα θετικά όσο και τα αρνητικά στοιχεία της χρήσης της τεχνολογίας, όχι μόνο βασιζόμενοι στις δικές τους εμπειρίες αλλά και μιλώντας για τον κόσμο ευρύτερα. Ως εκ τούτου, προσφέρουν σημαντικές γνώσεις για έρευνα, πολιτικές και πρακτικές σε αυτόν τον τομέα.  Η διαβούλευση θα πρέπει να περιλαμβάνει δραστηριότητες που <b>επιτρέπουν στα παιδιά να αναγνωρίσουν και να ιεραρχήσουν</b> τα δικά τους θέματα (π.χ. μέσω χαρτογράφησης κοινότητας) ή να προτείνει θέματα, αλλά να αφήνει το χώρο στα παιδιά να θέτουν τις δικές τους προτεραιότητες.
<b>BPG5</b>	<b>Συνάφεια</b>	Τα παιδιά θα πρέπει να κληθούν να συμμετάσχουν σε θέματα που έχουν πραγματική σημασία για τη ζωή τους και <b>να έχουν την ευκαιρία να προσφέρουν</b> γνώση, δεξιότητες και ικανότητες. Θα πρέπει να τους δοθεί χώρος να τονίσουν και να εξετάσουν τα θέματα που τα ίδια	Πώς θα εμπλακούν όσοι έχουν άμεση σχέση ή ενδέχεται να επηρεαστούν άμεσα από το κάθε θέμα; (S)  Έχετε κάνει μια σαφή λίστα με τα θέματα στα οποία θέλετε να ακούσετε τις απόψεις των παιδιών και των νέων; (V)	Κατά την ανάπτυξη ερωτηματολογίων ή δραστηριοτήτων για διαβουλεύσεις σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στην ψηφιακή εποχή, είναι σημαντικό να σκεφτούμε τρόπους με τους οποίους τα παιδιά μπορούν να μοιραστούν τις απόψεις τους σχετικά με τις <b>ευκαιρίες</b> για την εφαρμογή των δικαιωμάτων τους, προκειμένου να

		<p>αναγνωρίζουν ως συναφή και σημαντικά.</p> <p>Τα παιδιά πρέπει να συμμετέχουν με τρόπους, σε επίπεδα και με ρυθμό κατάλληλο για τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντά τους.</p>	<p>Πώς θα διασφαλίσετε ότι η διαδικασία παραμένει και εστιάζει στα θέματα που προσδιορίσατε; (V)</p>	<p>αποφευχθούν μονοδιάστατες συζητήσεις σχετικά με τους κινδύνους, τα προβλήματα και την προστασία.</p> <p>Οι δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν τα παιδιά θα πρέπει να έχουν πραγματική σχέση με τις εμπειρίες, τις γνώσεις και τις ικανότητές τους, για παράδειγμα ξεκινώντας τις συζητήσεις από <b>τις δικές τους εμπειρίες</b> σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου.</p>
<b>BPG6</b>	<b>Συλλογικότητα</b>	<p>Η συμμετοχή πρέπει να είναι <b>χωρίς αποκλεισμούς</b> και όλα τα παιδιά πρέπει να έχουν <b>ίση μεταχείριση</b>.</p> <p>Όσον αφορά <b>συγκεκριμένες ομάδες</b> παιδιών που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν προβλήματα στη συμμετοχή τους, πρέπει να προβλεφθούν ειδικά μέσα ή τρόποι επικοινωνίας προκειμένου να διευκολυνθεί η συμμετοχή τους.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Δεν πρέπει να υπάρχει όριο ηλικίας.</li> <li>- Προσεγγίστε παιδιά με διαφορετικά υπόβαθρα και αντιμετωπίστε τα εμπόδια.</li> </ul>	<p>Ποια μέτρα θα ληφθούν για να διασφαλιστεί ότι η διαδικασία είναι χωρίς αποκλεισμούς και προσβάσιμη σε όλους; (S)</p>	<p>Πρέπει να καταβληθούν <b>ειδικές προσπάθειες</b> για να εξασφαλιστεί η ουσιαστική συμμετοχή:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- μικρότερων παιδιών.</li> <li>- από ευάλωτες ομάδες.</li> </ul> <p>Χρησιμοποιήστε μια ποικιλία μεθόδων για να προσεγγίσετε τα παιδιά και να τα καλέσετε να συμμετάσχουν. Η μορφή διαβούλευσης, τα θέματα και οι δραστηριότητες πρέπει να επανεξεταστούν υπό το φως των αναγκών των ευάλωτων ομάδων.</p> <p>Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα παιδιά με αναπηρία δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα, είναι σημαντικό οι διαβουλεύσεις να <b>εξετάσουν</b> προσεκτικά την <b>ποικιλομορφία</b> μεταξύ και εντός διαφορετικών τύπων αναπηριών. Αυτή η ποικιλομορφία πρέπει να αντικατοπτρίζεται στον ερευνητικό σχεδιασμό, αναπτύσσοντας συγκεκριμένες ερωτήσεις και προτροπές, συγκεκριμένες μορφές δραστηριοτήτων και υποστήριξη.</p>

BPG7	Εκπαίδευση και υποστήριξη	<p>Βεβαιωθείτε ότι υπάρχει αρκετός <b>χρόνος</b> για την προετοιμασία και την υποστήριξη των παιδιών που συμμετέχουν.</p> <p><b>Εκπαιδεύστε τους συντονιστές</b> των διαβουλεύσεων (π.χ. πακέτο πληροφοριών, διαδικτυακές συνεδρίες όπου μπορούν να κάνουν ερωτήσεις, και παρέχετε συμβουλές για το πώς να συντονίσουν τις συνεδρίες).</p> <p>Προκειμένου να διασφαλιστεί ουσιαστική και αποτελεσματική συμμετοχή των παιδιών, οι ενήλικες συντονιστές των διαβουλεύσεων ή της συμμετοχικής έρευνας χρειάζονται προετοιμασία, δεξιότητες και υποστήριξη.</p>	<p>Ποια σχέδια έχουν τεθεί για να τους υποστηρίξουν να επικοινωνήσουν τις δικές τους απόψεις; (A)</p>	<p>Σε οποιαδήποτε διαβούλευση σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο, οι ενήλικες συντονιστές των ομάδων ή άλλων ερευνητικών δραστηριοτήτων δεν πρέπει μόνο να ενημερώνονται σχετικά με τον τρόπο διασφάλισης της ουσιαστικής συμμετοχής των παιδιών, <b>αλλά και με το πλαίσιο των δικαιωμάτων των παιδιών</b> γενικότερα. Αυτό θα βοηθήσει στη διατήρηση της εστίασης των συμμετεχόντων και θα ωφελήσει επίσης στην αναφορά και την ερμηνεία των απόψεων των παιδιών.</p>
BPG8	Ασφάλεια	<p>Σε όλες τις ομάδες, οι συντονιστές θα πρέπει να δημιουργήσουν ένα <b>ασφαλές και χαλαρό περιβάλλον</b> στο οποίο τα παιδιά θα μπορούν να επιλέξουν αν θέλουν να μιλήσουν ή όχι.</p> <p>Τα παιδιά δεν πρέπει να εκτίθενται σε καταστάσεις που τα καθιστούν ευάλωτα. Οι ενήλικες συντονιστές των διαβουλεύσεων έχουν ευθύνη απέναντι στα παιδιά που συμμετέχουν να ελαχιστοποιήσουν τους κινδύνους για βία, την εκμετάλλευση ή οποιαδήποτε άλλη πιθανή αρνητική συνέπεια της συμμετοχής τους.</p>	<p>Πώς θα υποστηριχθούν για να αισθάνονται ασφαλή και ελεύθερα να εκφράζονται; (S)</p> <p>Τι υποστήριξη θα δοθεί σε όσους ανησυχούν, αναστατώνονται ή αισθάνονται άβολα; (S)</p>	<p><b>Παιχνίδια και άλλες άτυπες δραστηριότητες</b> στην αρχή της διαβούλευσης είναι χρήσιμα για τη δημιουργία ενός χαλαρού περιβάλλοντος.</p> <p>Όταν οργανώνετε μια διαβούλευση, συζητήστε τη δεοντολογία με ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες. Εξετάστε τον αντίκτυπο της διαβούλευσης στην ευημερία των συμμετεχόντων, τυχόν πιθανές αρνητικές επιπτώσεις για τους συμμετέχοντες, την περίπτωση άγχους ή δυσφορία, καθώς και συγκεκριμένες δυσκολίες για τους συμμετέχοντες από ευάλωτες ομάδες.</p> <p>Διασφαλίστε την ασφάλεια και τον σεβασμό της <b>ιδιωτικότητας</b> των συμμετεχόντων καθώς και το απόρρητο των πληροφοριών.</p>



BPG9	Υπευθυνότητα	<p>Η δέσμευση για παρακολούθηση και αξιολόγηση είναι απαραίτητη. Τα παιδιά πρέπει να ενημερώνονται σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο εξετάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν οι απόψεις τους και πρέπει να τους δίνεται η ευκαιρία να συμμετέχουν σε περαιτέρω διαδικασίες ή δραστηριότητες παρακολούθησης.</p>	<p>Πώς θα δείξετε τη δέσμευσή σας να ενημερώνεστε και να επηρεάζεστε από τις απόψεις τους; (A)</p> <p>Πώς θα προσδιορίσετε και θα εμπλέξετε υπεύθυνους λήψης αποφάσεων; (A)</p> <p>Πώς και πότε θα συντάξετε μια αναφορά/καταγραφή και μια περίληψη των απόψεών τους που να είναι φιλική προς τα παιδιά ή τους νέους; (A)</p> <p>Ποια είναι τα σχέδιά σας για να διασφαλίσετε ότι οι απόψεις των παιδιών και των νέων επηρεάζουν τις αποφάσεις; (A)</p> <p>Πώς θα τους δοθούν κατάλληλα για την ηλικία τους σχόλια που θα εξηγούν πώς χρησιμοποιήθηκαν οι απόψεις τους και τους λόγους για τις αποφάσεις που ελήφθησαν; (A)</p>	<p>Η αποσαφήνιση των στόχων και η σαφής σύνδεση μεταξύ της διαβούλευσης και ενός δυνητικού κοινού ή αποτελέσματος έχει θετικό αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη συμμετοχή τους, γεγονός που τελικά μπορεί να ενδυναμώσει τη συμμετοχή τους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί συνδέοντας τις δραστηριότητες ή τις εργασίες που πρέπει να αναλάβουν οι συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης με ένα συγκεκριμένο κοινό και επιτρέποντας την μεταφορά των απόψεών τους απευθείας στο κοινό αυτό. Αυτό κάνει τους συμμετέχοντες να αισθάνονται ότι αυτό που πιστεύουν έχει σημασία και ότι μπορούν πραγματικά να κάνουν τη διαφορά.</p>
------	--------------	--	---	---

## 4. Βιβλιογραφία

5 Rights Foundation, 'Explanatory Notes General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment'

[https://5rightsfoundation.com/uploads/ExplanatoryNotes\\_UNCRGC25.pdf](https://5rightsfoundation.com/uploads/ExplanatoryNotes_UNCRGC25.pdf) accessed 7 May 2021

—, 'Our Rights in a Digital World' (2021)

<https://5rightsfoundation.com/uploads/Our%20Rights%20in%20a%20Digital%20World.pdf> accessed 7 May 2021

Byrne B and others, 'The Digital Environment and the Right to Education: The Views of Disabled Children and Young People'

[http://www.docs.hss.ed.ac.uk/education/creid/NewsEvents/88\\_iii\\_Seminar\\_Autonomy-rights-senchildren\\_PPT\\_Byrne.pdf](http://www.docs.hss.ed.ac.uk/education/creid/NewsEvents/88_iii_Seminar_Autonomy-rights-senchildren_PPT_Byrne.pdf)

ChildFund Alliance and others, 'Our Europe, Our Rights, Our Future. Children and Young People's Contribution to the New EU Strategy on the Rights of the Child and the Child Guarantee' (2021) <https://www.unicef.org/eu/media/1271/file/Summary%20Report%20%22Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22%20.pdf> accessed 7 May 2021

Council of Europe, 'Recommendation CM/Rec(2012)3 of the Committee of Ministers to Member States on the Participation of Children and Young People under the Age of 18.'

<https://rm.coe.int/168046c478> accessed 7 May 2021

Council of Europe, Children's Rights Division, 'It's Our World: Children's Views on How to Protect Their Rights in the Digital Environment, Report on Child Consultations' (2017)

<https://rm.coe.int/its-our-world-children-s-views-on-how-to-protect-their-rights-in-the-/1680765dff> accessed 7 May 2021

Council of Europe, Committee of Ministers, 'Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to Member States on Guidelines to Respect, Protect and Fulfil the Rights of the Child in the Digital Environment'

[https://search.coe.int/cm/Pages/result\\_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7)

Crowley A, Larkins C and Pinto LM, 'Listen – Act – Change, Council of Europe Handbook on Children's Participation' (Council of Europe 2020) <https://rm.coe.int/publication-handbook-onchildren-s-participation-eng/1680a14539> accessed 7 May 2021

de Silva A and others, 'Study on Child Participation in EU Political and Democratic Life' 329

Eekelaar J, 'The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism' (1994) 8 International Journal of Law, Policy and the Family 42

European Commission, 'Evaluation of Legislation, Policy and Practice on Child Participation in the European Union' (2015) <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-publication/3f3c50b2-6a24-465e-b8d1-74dcac7f8c42>

—, 'Communication "EU Strategy on the Rights of the Child", COM(2021) 142 Final' accessed 7 May 2021

—, 'EU Strategy on the Rights of the Child' accessed 7 May 2021 Freeman M, Article 3: The Best Interests of the Child (2007)

—, A Magna Carta for Children?: Rethinking Children's Rights (1st edn, Cambridge University Press 2019) accessed 7 May 2021

Hanson K and Nieuwenhuys O, Reconceptualizing Children's Rights in International Development: Living Rights, Social Justice, Translations (Cambridge Univ Press 2013)

Hart RA, Children's Participation: From Tokenism to Citizenship (UNICEF, International child development centre 1992)

Heinze E, 'The Myth of Flexible Universality: Human Rights and the Limits of Comparative Naturalism' (Social Science Research Network 2019) SSRN Scholarly Paper ID 3388470 accessed 7 May 2021

Kennan D and others, 'Toward the Development of a Participation Strategy for Children and Young People, National Guidance & Local Implementation' (Tusla - Child and Family Agency 2015) accessed 7 May 2021

Kennan D, Brady B and Forkan C, 'Space, Voice, Audience and Influence: The Lundy Model of Participation (2007) in Child Welfare Practice' (2019) 31 Practice 205

Lansdown G, The Evolving Capacities of the Child (Florence 2005)

—, 'The Realisation of Children's Participation Rights - Critical Reflection' in Barry Percy-Smith and Nigel Thomas (eds), A handbook of children and young people's participation: perspectives from theory and practice (Routledge 2010)

—, 'Every Child's Right to Be Heard: A Resource Guide on the Un Committee on the Rights of the Child General Comment No.12' accessed 30 November 2018

—, 'Conceptual Framework for Measuring Outcomes of Adolescent Participation' (UNICEF 2018) accessed 7 May 2021

Larkins C, Kiili J and Palsanen K, 'A Lattice of Participation: Reflecting on Examples of Children's and Young People's Collective Engagement in Influencing Social Welfare Policies and Practices' (2014) 17 European Journal of Social Work 718

Lievens E and others, 'Children's Rights and Digital Technologies' in Ursula Kilkelly and Ton Liefaard (eds), International Human Rights of Children (Springer 2019)  
[https://doi.org/10.1007/978-981-10-4184-6\\_16](https://doi.org/10.1007/978-981-10-4184-6_16) accessed 7 May 2021

Livingstone S, 'Reframing Media Effects in Terms of Children's Rights in the Digital Age' (2016) 10 Journal of Children and Media 4

Livingstone S, Carr J and Byrne J, 'One in Three: Internet Governance and Children's Rights' (Centre for International Governance Innovation and the Royal Institute of International Affairs 2015) 22 <https://www.cigionline.org/publications/one-three-internet-governance-and-childrensrights> accessed 11 July 2018

Livingstone S, Lansdown G and Third A, 'The Case for a UNCRC General Comment on Children's Rights and Digital Media. A Report Prepared for Children's Commissioner for

England.’ (2018) <https://www.childrenscommissioner.gov.uk/wp-content/uploads/2017/06/Case-for-generalcomment-on-digital-media.pdf> accessed 2 March 2018

Livingstone S and Third A, ‘Children and Young People’s Rights in the Digital Age: An Emerging Agenda’ (2017) 19 *New Media & Society* 657 Lundy L, ‘“Voice” Is Not Enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child’ (2007) 33 *British Educational Research Journal* 927  
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1080/01411920701657033> accessed 13 February 2019

Lundy L and McEvoy L, ‘Children’s Rights and Research Processes: Assisting Children to (in)Formed Views’ (2012) 19 *Childhood* 129

Lundy L, Templeton M and Lansdown G, ‘Two Clicks Forward One Click Back, Report on Children with Disabilities in the Digital Environment’ (Council of Europe 2019)  
<https://rm.coe.int/two-clicksforward-and-one-click-back-report-on-children-with-disabili/168098bd0f> accessed 7 May 2021

Morrow V (2004) 15 *Kings College Law Journal*

O’Neill B, Dreyer S and Dinh T, ‘The Third Better Internet for Kids Policy Map: Implementing the European Strategy for a Better Internet for Children in European Member States’ (2020)  
<https://www.betterinternetforkids.eu/bikmap> accessed 7 May 2021

Ruxton S, ‘Children’s Rights in the European Union: What about Us?: Next Steps. Brussels: The

European Children’s Network’ (2005)

[https://www.crin.org/en/docs/Ruxton%20Report\\_WhatAboutUs.pdf](https://www.crin.org/en/docs/Ruxton%20Report_WhatAboutUs.pdf) accessed 8 November 2017

Third A and others, *Children’s Rights in the Digital Age [Documento Elettronico]: A Download from Children around the World* (Young and Well Cooperative Research Centre 2014)

—, ‘Young and Online: Children’s Perspectives on Life in the Digital Age (The State of the World’s Children 2017 Companion Report)’ (2017)

<<https://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws%3A44562/>> accessed 7 May 2021

UN Committee on the Rights of the Child, ‘General Comment No. 12 (2009) The Right of the Child to Be Heard’ —

‘General Comment No. 14 (2013) on the Right of the Child to Have His or Her Best Interests Taken as a Primary Consideration (Art. 3, Para .1)’ (2013)

—, ‘Report of the 2014 Day of General Discussion “Digital Media and Children’s Rights”’ (2014) accessed 26 October 2017

—, ‘General Comment No. 25 (2021) on Children’s Rights in Relation to the Digital Environment’

UNICEF, The State of the World's Children 2017: Children in a Digital World (UNICEF 2017)

Vandenhoe W, Erdem Türkelli G and Lembrechts S, Children's Rights: A Commentary on the Convention on the Rights of the Child and Its Protocols (Edward Elgar Publishing 2019)